

**Universitat de les
Illes Balears**

Títol: *Fonaments filosòfics i intel·lectuals del decreixement*

NOM AUTOR: Miquel Àngel Ballester Salas

Memòria del Treball de Final de Màster

Màster Universitari en Filosofia Contemporània
(Especialitat/Itinerari de Filosofia i Ciències Socials)

de la

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic 2012-2013

Data: Setembre de 2013

Signatura de l'autor _____

Nom Tutor del Treball: Joaquín Valdivielso Navarro

Signatura Tutor _____

Nom Cotutor (si escau) _____

Signatura Cotutor _____

Acceptat pel Director del Màster Universitari de _____

Signatura _____

Índex

I INTRODUCCIÓ AL PARADIGMA DEL DECREIXEMENT	p.3
II EL DECREIXEMENT COM A CONCEPTE I COM A MOVIMENT	p.7
2.1. ORÍGENS I EVOLUCIÓ DEL DECREIXEMENT A EUROPA	p.7
2.2. DEFINICIÓ I LÍMITS CONCEPTUALS DEL DECREIXEMENT	p.14
2.3. LA SIMPLICITAT VOLUNTÀRIA, LA DIMENSIÓ INDIVIDUAL DEL DECREIXEMENT	p.21
2.4. EL DECREIXEMENT COM A MOVIMENT DE MOVIMENTS I LA SEVA INFLUÈNCIA SOCIAL	p.25
III FONAMENTS INTEL·LECTUALS I FILOSÒFICS DEL DECREIXEMENT	p.31
IV LA UTOPIA CONCRETA DEL DECREIXEMENT: EL PROGRAMA POLÍTIC DE TRANSICIÓ	p.46
V CONCLUSIONS	p.48

Abstract

El decreixement es constitueix actualment com a un paradigma revolucionari amb un programa fonamentalment polític, que s'alimenta de la seva provocació conceptual, com a estratègia per vèncer el combat ideològic contra la ideologia del creixement. El punt de partida del decreixement és la crítica al creixement. Una societat fonamentada en el creixement no és desitjable perquè és ambientalment insostenible i socialment injusta.

L'objectiu del decreixement és descolonitzar l'imaginari de la ideologia del creixement per crear les condicions que permetin avançar cap a una societat més justa, igualitària i sostenible on es prioritzin les relacions socials i el creixement personal per damunt de valors economicistes.

En aquest treball començarem fent unes consideracions metodològiques prèvies entorn a l'enfocament que adoptarem a l'hora d'abordar el paradigma del decreixement. Desenvoluparem posteriorment una aproximació als orígens intel·lectuals i històrics del decreixement, en la seva doble vessant, com a concepte i com a moviment social. Ens interessarà especialment delimitar conceptualment el terme proporcionant-ne una definició. Dins aquest apartat segon abordarem també quins són els principals promotors del decreixement, és a dir, quins són els objectors del creixement; i exposarem a continuació, i de forma molt sintètica, la dimensió individual del decreixement, basada en la simplicitat voluntària que arrela el concepte en les pràctiques vitals, però que es mostra per si mateixa insuficient per transformar la societat. Tot seguit entrarem en l'exposició i anàlisi del decreixement com a moviment social, com a moviment de moviments, enumerant els col·lectius que conformen el divers univers decreixentista, valorant especialment el grau de penetració social i política assolit.

En el capítol tercer entrarem en la part central del treball, en la qual reconstruirem el pensament dels autors i els corrents que més han influït en el decreixement i valorarem les seves principals aportacions.

Finalment, tractarem la dimensió política del decreixement i clourem el present estudi amb l'apartat de conclusions.

I INTRODUCCIÓ AL PARADIGMA DEL DECREIXEMENT

Hem escollit el decreixement com a objecte d'anàlisi perquè entorn a aquest terme s'està configurant un complex paradigma¹, que està present en tots els debats rellevants sobre els límits econòmics i ecològics de l'actual model econòmic i social, promoguts des de les ciències socials i des de la praxi emancipadora.

Els corrents de pensament crític supervivents a l'onada de la globalització econòmica neoliberal, troben en el decreixement, en la seva configuració actual, un paraigües ideològic baix el qual es refugien, en la mesura que consideren que el decreixement els ofereix un espai plural favorable a les seves reivindicacions i alternatives de transformació radical de la realitat. De la mateixa manera que el decreixement està atent a aquests moviments i procura ampliar els seus marges temàtics i conceptuals per establir lligams amb ells. Així trobam confluències del decreixement amb l'ecofeminisme i l'economia feminista, l'ecosocialisme, l'anarcosindicalisme, l'ecologisme polític radical, l'economia ecològica, el postdesarrollisme, l'anticapitalisme, l'alterglobalització, el moviment per la justícia global, l'economia de la felicitat, el moviment favorable al viure bé, etc.

El decreixementisme com a moviment s'articula definitivament a principis del segle XXI a França entorn a la confluència de les formulacions teòriques culturalistes crítiques amb el desenvolupament, reelaborades pel MAUSS; entorn a les crítiques a la insostenibilitat del sistema econòmic fonamentades en la teoria bioeconòmica de Georgescu-Roegen; i també entorn a la presa de consciència front les denúncies ecologistes formulades en relació a les conseqüències ambientals de les polítiques del creixement i a les alternatives sostenibles formulades per part de l'ecologia política i dels seus pioners davant el reconeixement de l'existència de límits per al creixement.

El decreixement es presenta també amb una vocació de transversalitat, que es manifesta clarament en la multiplicitat de temàtiques amb les quals es relaciona: el treball, les

¹ L'aspiració del decreixement de constituir-se en paradigma s'ha d'entendre més enllà de la concepció kuhniana, ja que a més d'aspirar a ser un marc teòric compromès amb una determinada comprensió i interpretació de la realitat i del món, "la constel·lació de creences, valors, tècniques, etc, que comparteixen els membres d'una comunitat determinada" (Kuhn:269), pretén també erigir-se en un marc normatiu, omniabarcant, capaç de proporcionar tant explicacions i respostes als interrogants socialment i políticament rellevants com d'influir en l'organització social així com en l'agenda que condiciona les decisions de les institucions polítiques i econòmiques.

migracions, el problema de superpoblació, el desenvolupament, les relacions Nord-Sud, l'oci i la peresa, els mitjans de comunicació, la salut, l'energia, l'educació, l'espiritualitat, la religió, la dona, l'entorn rural i urbà, la crisi ecològica, el capitalisme, l'economia, l'ètica, les necessitats, les ideologies polítiques, la democràcia, la ciència, la tècnica, la publicitat, el consum, la Modernitat... com posa de relleu l'anarcosindicalista i membre del moviment pel Decreixement a Euskadi, Chema Berro (2010).

Cal també significar que la situació de crisi econòmica global en la qual ens trobam immersos des del 2008 ha reobert un debat sistèmic sobre el model econòmic capitalista que ha afavorit l'interès acadèmic i social pels plantejaments radicals del decreixement; i que el decreixement ha sabut aprofitar per reafirmar-se en les seves idees i per reivindicar-se com a sortida a la crisi. En aquest sentit cal dir que el decreixement es caracteritza per fixar un objectiu radical i revolucionari: la superació del capitalisme mitjançant una via pacífica; a la vegada que defensa una estratègia pragmàtica integradora i possibilista, mitjançant l'acceptació de mesures reformistes de transició conduents cap a una societat del decreixement.

Els plantejaments decreixentistes no generen indiferència, sinó adhesions incondicionals o un rebuig furibund, això és degut a què es tracta d'un pensament que desafia obertament la ideologia dominant del creixement econòmic ilimitat com a model de progrés social.

El discurs del decreixement se sosté sobre sòlides bases intel·lectuals formulades fa més de 40 anys pels pioners de la idea. El decreixement sorgeix, als inicis dels anys 70 del segle XX, en el marc del debat intel·lectual entorn als límits del creixement a l'empar de la presa de consciència de la gravetat de la crisi ecològica, com a una radicalització econòmica de la noció d'*estat estacionari*² provinent dels economistes clàssics.

² El concepte d'*estat estacionari* remet a l'estancament de l'activitat econòmica, però no existeix una única visió sobre el seu significat i la transcendència, que només es pot valorar en una visió històrica, ja que és un concepte originat en la tradició clàssica de l'economia que ha evolucionat segons els autors i els corrents econòmics. En el context de l'economia clàssica, l'*estat estacionari* ha estat considerat la fi ontològica inevitable del procés de creixement econòmic, a causa de la superpoblació i de la disminució d'ingresos. L'existència d'un *estat estacionari* ha estat defensada per la major part dels economistes clàssics, des d'Adam Smith, Thomas Malthus, fins a John Stuart Mill. Molt resumidament, podem afirmar que dels economistes clàssics hem heretat dues visions de l'estat estacionari: la visió pessimista representada per Malthus, per a qui l'estat estacionari és vist com a un estat de vici i de misèria, al qual s'arribaria inevitablement a causa de l'imparable increment de població; i la visió positiva i romàntica, representada per John Stuart Mill, qui identificava l'estat estacionari amb una època feliç i beneficiosa per a la humanitat, ja que seria un estat en el qual s'haurien satisfet les necessitats humanes bàsiques i en conseqüència, es podria dedicar a gaudir del temps d'oci, de la formació i d'altres activitats gratificant allunyades de l'esfera econòmica. Els anys 70 del segle XX, l'economista i antic responsable del *Banc Mundial*, Herman Daly, va desenvolupar el concepte d'*economia en estat estacionari d'equilibri dinàmic*, a partir de la síntesi de les idees de l'estat estacionari de John Stuart Mill amb les del pare de l'economia ecològica, Georgescu-Roegen. Per a Daly, l'estat estacionari és un concepte dinàmic i canviant, a més de normatiu, és a dir, positiu i desitjable, apunta en la direcció de fer compatible l'existència de

Els actuals defensors del decreixement estan ampliant les antigues bases intel·lectuals, adaptant-les a la superposició contemporània d'almanco tres crisis: una crisi cultural, que s'arrossega des del maig del 68 del segle passat; una crisi socioambiental destapada per *l'Informe del Club de Roma*³ de 1972, i confirmada per la gravetat del canvi climàtic d'origen antropogènic i pels indicis que apunten cap a la superació del zènit d'extracció de petroli que determinen la fi del petroli barat; i una crisi econòmica de caràcter sistèmic que afecta al capitalisme en la seva configuració global, i que és la consumació d'una tendència de desregularització financera originada políticament a la dècada dels anys 80 del segle XX durant els governs ultraliberals de Ronald Reagan i Margaret Thatcher, als Estats Units d'Amèrica i al Regne Unit, respectivament.

L'interès per conèixer el posicionament del decreixement en relació a la crisi econòmica existent fa que actualment els seus representants mantenguin una intensa activitat polemica amb diferents representants de l'esquerra tradicional i de la nova esquerra, així com també amb destacats representants dels nous moviments socials, i de l'ecologisme polític, difícil de seguir a causa de les seves abundants ramificacions.

Es tracta d'un moviment singular ja que no es presenta en societat fins a 40 anys després del seu naixement. Precisament una de les primeres tasques que ens ocuparan en el present treball serà la d'intentar donar una explicació d'aquest fet.

Advertim de la dificultat de proporcionar una definició del decreixement, en la mesura que es tracta d'un moviment intel·lectual i social dinàmic que es troba en plena efervescència i en procés de renovació generacional, sobretot si tenim en compte que des dels anys 90 del segle passat, ha pres el relleu una segona generació d'autors decreixentistes, que des de llavors està renovant i proporcionant un nou sentit al mot.

També hem observat un obstacle semàntic en el posicionament de determinats autors a favor de les idees d'aquest moviment, però en contra del seu nom, en la mesura que consideren que és un obstacle insalvable per a generar consens social i adhesions massives entorn a les seves idees.

Un altre font de dificultats, en aquest cas epistemològiques, prové de les tensions ideològiques sorgides a l'interior del paradigma, i que es tradueixen en fortes discrepàncies entorn a qüestions bàsiques i rellevants a l'hora de definir un moviment d'aquestes

desenvolupament amb l'absència de creixement i es caracteritza per ser un estat on la població i els estocatges de capital es mantenen constants.

³ El Club de Roma és una organització no governamental amb seu a Zurich, formada per científics, economistes, polítics, periodistes, associacions internacionals, etc, que té com a finalitat promoure un creixement econòmic estable i sostenible. En 1968 es va reunir per primera vegada a Roma, d'aquí el nom. Es pot ampliar aquesta informació consultant els webs institucionals <http://www.clubderoma.net/> i <http://www.clubofrome.org/>

característiques, com seria la conveniència o no d'articular-se políticament en un partit, la definició com a anticapitalista, o la identificació amb la dreta o l'esquerra, per citar-ne només algunes.

També cal destacar alguns posicionaments deliberadament ambigus envers aquest paradigma per part de determinats autors, que expressen opinions favorables al decreixement quan se'ls demana el seu parer sobre el moviment, però que eviten referir-se a ell expressament en les seves obres, optant per utilitzar altres termes o expressions similars per parlar dels mateixos temes.

L'estratègia adoptada públicament pels representants més destacats del moviment, caracteritzada per una accentuada presència mediàtica i per adoptar una actitud polèmica donen gran visibilitat i actualitat al decreixement, però dificulten la tasca de reflexió i anàlisi, perquè generen multitud de fils temàtics difícils de resseguir i que romanen oberts i en constant reformulació.

La pròpia actualitat del paradigma decreixentista en construcció que es pot interpretar com a símptoma de fortalesa interna i de vitalitat externa, representa a la vegada, des del del punt de vista investigador, una dificultat afegida per tal d'assolir el distanciament desitjat i necessari per abordar l'objecte d'estudi amb rigorositat i perspectiva crítica.

Un dels problemes metodològics més importants que hem hagut de resoldre ha estat el d'establir uns criteris clars que ens permetessin identificar els autors decreixentistes. En aquest sentit hem considerat en primer lloc com a autors decreixentistes els qui s'han identificat públicament com a membres i defensors d'aquest moviment. En segon lloc, també hem tengut en compte l'ús i la defensa d'aquest concepte en les seves obres. També hem considerat, ja en un segon nivell, com a autors no pròpiament decreixentistes, però sí dins l'òrbita temàtica decreixentista, aquells pensadors que subscriuen la crítica al creixement, així com la necessitat de decreixement econòmicament de forma selectiva, però que consideren que les propostes econòmiques del decreixement s'han de matisar molt, i que a més que tenen dubtes raonables sobre la conveniència estratègica d'utilitzar aquest concepte en la identificació pública del paradigma. En aquest grup hem inclòs el prestigiós economista ecològic, Jesús Manuel Naredo. Finalment, hem considerat també els autors que malgrat no haver usat el concepte de decreixement a les seves obres com Cornelius Castoriadis i Iván Illich, són citats habitualment pels objectors del creixement per la seva important contribució teòrica en la configuració dels temes que recull i actualitza el moviment.

II EL DECREIXEMENT COM A CONCEPTE I COM A MOVIMENT

2.1. ORÍGENS I EVOLUCIÓ DEL DECREIXEMENT A EUROPA

D'entrada sostindrem l'existència almanco de dues etapes en l'evolució del pensament entorn al decreixement; una etapa inicial ubicada cronològicament a principis dels anys 70 del segle XX; i una segona etapa que començaria amb la presentació pública del decreixement com a moviment intel·lectual amb pretensions d'articular-se socialment, que es localitzaria temporalment a principis del segle XXI. Entremig identificarem un llarg període d'il·latència, d'articulació silenciosa, sense transcendència pública. Podem dir que la seva evolució va estar condicionada per la convergència entre la crítica al desenvolupament i la crítica ecològica⁴.

Es tracta de dues etapes que responen també a contextos significativament diferents i que permeten explicar la llarga gestació del decreixement com a paradigma. En els dos casos són reaccions a situacions ambientals conflictives. En el primer cas es tracta d'una reacció front el problema energètic escenificat per les crisis del petroli de 1973 i 1979; a més d'una resposta tant a les prediccions alarmants per a la vida al planeta que va aportar *l'Informe Meadows*⁵ del Club de Roma sobre els límits del creixement, com també al debat sorgit entorn a la solució proposada per l'equip Meadows consistent en dirigir l'activitat econòmica cap a un estat estacionari de creixement zero. La segona etapa està caracteritzada per un context ambiental marcat per la gravetat del canvi climàtic i l'escenari més o manco proper d'assoliment del *peak oil* o *zènit del petroli*⁶, com a indicadors ambientals de la superació dels límits naturals

⁴ Un dels màxims exponents d'aquesta confluència és Wolfgang Sachs (1946-), membre fundador del partit verd alemany i director d'investigació a l'Institut Wuppertal per al Clima, el Medi Ambient i l'Energia. Sachs és també l'editor-coordinador de la principal obra de referència del corrent postdesenvolupista modern, el *Diccionari del Desenvolupament* (1992), que agrupa les aportacions dels principals representants d'aquesta escola de pensament.

⁵ L'Informe Meadows, conegut pel llinatge de Donatella, l'autora principal, va concloure que cap a l'any 2020 s'aturaria el creixement a causa de l'increment de la població mundial, de la industrialització, de la contaminació i de l'esgotament dels recursos naturals, principalment el petroli. L'equip Meadows va proposar una solució que va generar un encès debat en l'àmbit intel·lectual i científic. Per aquest equip investigador, la salvació ecològica consistia en assolir un *estat estacionari*, entès com aquell estat en el qual tant la població com l'estocatge de capital es mantenen estables al llarg del temps. Es considera que l'Informe va exercir un estímul positiu per al sorgiment de l'ecologia política.

⁶ Segons diversos experts en energia com Richard Heinberg, col·laborador del think tank *Post Carbon Institute* i el geòleg Colin Campbell, el zènit d'extracció de petroli o *peak oil* es va produir durant l'estiu de 2008, moment en què l'extracció global de petroli va superar la xifra de 1.000 barrils per segon (86,4 milions de barrils/dia); la qual cosa representa que les extraccions realitzades ja han superat les extraccions futures. Encara

per part del sistema econòmic, i per una visió majoritària dins l'ecologia política d'identificar indicis d'esgotament del paradigma del desenvolupament sostenible fins aleshores dominant.

D'acord amb aquesta divisió, la primera etapa tendria un caràcter més intel·lectual, es correspondria amb la formació del concepte i tendria com a principal referent al pioner de l'economia ecològica, Nicholas Georgescu-Roegen (1906-1994), del qual parlarem quan tractem dels orígens intel·lectuals del decreixement; mentre que el decreixement en la seva configuració actual, és a dir, en la seva segona etapa, seria una radicalització dels plantejaments clàssics de l'ecologia política, front la interpretació de què el paradigma del desenvolupament sostenible, respectuós amb els límits econòmics del capitalisme, es troba esgotat. El decreixement en la seva etapa actual, segons la nostra interpretació, s'atreveix a combatre obertament el paradigma del creixement arrel de constatar la incapacitat d'avançar cap a un horitzó de sostenibilitat ambiental i social a través del desenvolupament econòmic.

Segons la versió més estesa se sol considerar que el terme decreixement és usat per primera vegada el 1979 en francès per donar títol al llibre *Démain la décroissance*⁷, una recopil·lació d'articles de Georgescu-Roegen sobre entropia, ecologia i economia; encara que recentment els estudiosos del decreixement han descobert una paternitat conceptual anterior. Així segons documenta Martínez Alier (2011a)⁸ André Gorz va defensar la *décroissance* en un debat organitzat el 13 de juny de 1972 pel diari francès *Le Nouvel Observateur*, i en el qual varen participar també els filòsofs Edgar Morin i Herbert Marcuse, el sindicalista francès Edmond Maire, l'ecologista anglès Edward Goldsmith, i el president de la Comissió Europea en aquell temps, el socialdemòcrata holandès Sicco Mansholt, qui es va manifestar contrari al creixement econòmic després d'haver llegit l'*Informe Meadows*. Segons Martínez Alier (2011a), André Gorz va donar la raó a Sicco Mansholt en la idea de la necessitat d'evitar que la producció creixés, afegint que seria desitjable la seva *décroissance*.

que no existeix consens en la comunitat científica, sabem que la reducció de les extraccions juntament amb la dependència mundial del petroli provocaran a curt termini greus efectes econòmics i geopolítics, com ara el col·lapse del metabolisme econòmic i la fi de l'era del petroli barat.

⁷ La paraula *decreixement* va introduir-se en l'edició en francès de l'obra per part dels seus traductors, Jacques Grinevald i Ivo Rens, de manera que el títol amb el qual es va publicar va ser: *La Décroissance; entropie, écologie, économie*. Latouche (2012) ens aclara que la paraula que va ser traduïda per *decreixement* era *declining*. Segons aquest autor la paraula original no transmet amb exactitud el que actualment s'interpreta per decreixement. Naredo (2009) manté una controvèrsia entorn a l'adscripció de Roegen al decreixement, argumentant que el títol de la traducció de Grinevald responia més a una provocació que a una proposta seriosa de presentar el decreixement com a alternativa al creixement. Recordem que l'edició de referència continua essent la francesa de Sang de la terre (1ª edició de 1979).

⁸ Recomanam complementar aquesta informació amb la lectura de l'article de Martínez Alier "Sicco Mansholt, el presidente de la Comisión Europea que planteó el decrecimiento", citat a la bibliografia.

Podem tractar d'establir una cronologia que ajudi a situar el moviment del decreixement en el context europeu, i que permeti una valoració més acurada del seu grau d'implantació, evolució i velocitat de penetració a França, Itàlia i Espanya⁹.

El decreixement manté una existència oculta i semiclandestina, fins que es presenta en societat a principis del segle XXI. França es pot considerar el bressol intel·lectual del decreixement, a més de ser el primer país on el decreixement aconsegueix traspasar l'àmbit estrictament acadèmic i arribar a amples sectors de la població. La reconstrucció dels orígens del decreixement ha de tenir en compte una sèrie de referències històriques, la primera de les quals té lloc a França el 2002, quan membres de l'associació d'amics de François Partant *La Línia de l'Horitzó*¹⁰ (*La ligne d'horizon*, en francès) organitzen un col·loqui a la seu de la UNESCO de París entorn al tema del postdesenvolupament¹¹, amb el significatiu títol *Desfer el desenvolupament, refer el món*, el contingut d'aquest debat és recollit per part de Vincent Cheynet (1966-) i de Bruno Clémentin i publicat en el número de març, el 280, de la revista ecologista francesa *Silence*¹². Durant aquest congrés es produeix la recuperació de pensadors

⁹ Per reconstruir l'evolució del moviment a França hem consultat els articles d'Eric Dupin titulats "El decreixement, una idea que s'obri camí amb la recessió" i "El decreixement ja no sembla una locura", publicats a *Le Monde Diplomatique*, i també hem tengut en compte la introducció del llibre *Decrecimiento. 10 preguntas para debatirlo y comprenderlo*. Recomanam especialment per a seguir la història del moviment a França des del 2002 la lectura del llibre de Timothée Duverger (2011): *La Décroissance, une idée pour demain*. Sang de la Terre, París. En el cas d'Itàlia, hem consultat textos informatius dels webs <http://demagazine.eu/>, <http://teoriadeldecrecimiento.jimdo.com/> i del web del Col·lectiu d'Estudis sobre Cooperació i Desenvolupament: <http://www.portal-dbts.org/>. Per elaborar una visió general de la història del moviment també ens ha ajudat la lectura de l'article "Movimientos por el decrecimiento en Europa" de Laura Blanco Grau, membre d'Entesa pel Decreixement de Catalunya.

¹⁰ Els objectius d'aquesta associació són divulgar l'obra de François Partant, i confrontar el seu pensament amb els canvis socials, a més d'aprofundir en les alternatives que posen en qüestió la predominància de l'economia i del desenvolupament. *La Línia de l'Horitzó* promou el debat entorn al decreixement mitjançant la publicació de llibres i textos de François Partant, a més també realitza una tasca divulgativa d'assaigs, pel·lícules, etc. Per ampliar la informació recomanem consultar la revista decreixentista *Dé Magazine*, que únicament està disponible en versió digital al web <http://demagazine.eu/>

¹¹ El postdesenvolupament és un corrent que emergeix a Amèrica llatina com a *dependentisme* i engloba autors molt heterogenis, una part dels quals estan associats amb l'escola de pensament neomarxista, com l'economista nord-americà Paul A. Baran (1910-1964), el sociòleg i economista alemany André Gunder Frank (1929-2005) i especialment el sociòleg i ex-president de Brasil Fernando Henrique Cardoso (1931-) coautor juntament amb Enzo Faletto d'un dels textos fonamentals de les ciències socials llatinoamericanes *Dependencia y desarrollo en América Latina. Ensayo de interpretación sociológica* publicat en 1969; mentre que una altra part beu intel·lectualment de fonts estructuralistes, com l'economista argentí Raúl Prebisch (1901-1986), fundador de l'*estructuralisme llatinoamericà*. El *postdesenvolupament* en el seu enfocament dependentista sosté la *teoria de la dependència*, segons la qual les relacions dels països del Nord amb els del Sud s'interpretaven en clau imperialista, essent el subdesenvolupament el resultat natural de les polítiques imperialistes del Nord; es caracteritzava també per subordinar els conflictes locals, entesos en el marc marxista com a lluita de classes, baix la dependència del procés mundial d'expansió del capitalisme.

¹² Es tracta d'un número dedicat íntegrament al decreixement, al qual seguiran vuit números més que de forma intercalada i al llarg d'aquest mateix any i del següent continuaran tractant la mateixa temàtica, des de diferents òptiques. Recordem que *Silence* és una revista que neix el 1982, i que des de llavors continua publicant-se mensualment. La revista s'identifica amb l'ecologia social, la no-violència i es mostra permanentement oberta a la publicació d'experiències pròpies d'una cultura alternativa. Els continguts dels diferents números editats es poden consultar al web de la revista <http://www.revuesilence.net/>

francesos que trenta anys enrere havien desenvolupat una forta crítica a la ciència, la tecnologia i al desenvolupament per les conseqüències negatives sobre la naturalesa, entre els quals destaquen François Partant, Jacques Ellul i Bernard Charbonneau.

Els resultats són sorprenents, ja que susciten momentàniament un gran debat públic, del qual es fa ressò Besson-Girard (2009:24 i 25) al pròleg del llibre de Ridoux *Menys és més*, qui a més retorna en part sobre el que hem descrit fins ara, però que a més introdueix alguns elements nous que ens permeten ampliar la història del decreixement a França, ens diu llavors de forma molt subjectiva:

"llavors tot va anar molt ràpid. Fou el temps de l'encontre entre els pioners de la crítica al desenvolupament, i els crítics, amb molta més raó, del desenvolupament permanent, aquest insostenible *oxímoron*. L'etapa prèvia al col·loqui de la UNESCO 'desfer el desenvolupament, refer el món' en febrer de 2002, fou decisiva. Permeté la col·laboració amb els radicals de la resistència a l'agressió publicitària. El 2003 el col·loqui celebrat a Lió¹³ sobre decreixement, segellà la cooperació entre els investigadors heterodoxes i els militants, però sobretot permeté restablir el vincle romput entre dues generacions".

La publicació del manifest de Serge Latouche "*Per una societat del decreixement*" a *Le Monde Diplomatique* el novembre de 2003, va donar gran visibilitat política i social al moviment. El 2003 Latouche s'erigeix ràpidament en la cara visible del moviment, coincidint amb la publicació del llibre *Objectif décroissance*; accedeix a la presidència de *l'Institut d'Estudis Econòmics i Socials per al Decreixement Sostenible*¹⁴ fundat per Nicholas-Georgescu Roegen com a centre de recursos per a l'estudi i divulgació del decreixement econòmic, accentuant la seva funció de *think tank*, que combina amb posicionaments públics sobre els temes d'actualitat política i econòmica francesa.

Coincidint amb la crisi econòmica mundial del 2008, contràriament al que esperaven els seus detractors, el decreixement no només no va perdre força ni influència, ni es va debilitar, sinó que ha aprofitat la situació per conformar-se en una xarxa organitzada a nivell internacional, de resistència i dissidència, amb el nucli dur a França i Itàlia, gràcies als desenvolupaments teòrics de Serge Latouche (1940-), Paul Ariès (1959-), Jean-Claude

¹³ Des de llavors ençà Lyon ha esdevingut una ciutat-símbol, essent considerada pels francesos com la capital europea del decreixement.

¹⁴ Es pot accedir a *l'Institut* a través del seu web: <http://www.decroissance.org/>

Besson-Girard (1938-), els enginyers François Schneider¹⁵ i Nicolas Ridoux (1973-) i d'altres autors francesos que s'agrupen entorn al col·lectiu ecologista *Silence*.

A Itàlia, el moviment segueix l'estel de les aportacions teòriques de França, i s'articula principalment entorn al lideratge exercit per dues de les figures intel·lectuals més representatives del decreixement en aquest país: l'economista i docent universitari Mauro Bonaiuti (1962) i Maurizio Pallante (1947-), assagista i expert en política energètica i tecnologia ambiental. També s'han de destacar altres autors italians que combinen la seva militància amb la tasca investigadora, com ara Giorgio Mosangini, expert en cooperació internacional i decreixement; i Paolo Cacciari (1949-), periodista que combina la seva professió amb l'activisme polític.

Bonaiuti és el promotor de la plataforma *Xarxa italiana per al Decreixement (La Rete per la Decrescita)*¹⁶, que desenvolupa una important tasca investigadora i de difusió en matèria d'economia ecològica, recuperant i actualitzant el pensament i l'obra de Georgescu-Roegen. *La Xarxa* engloba un conjunt d'associacions que elaboren i promouen pràctiques decreixentistes col·lectives, com per exemple, la campanya *Kilòmetre Zero* a favor del consum local, que s'ha traslladat de forma exitosa també a altres països. Des d'una perspectiva més acadèmica que militant, *La Xarxa* manté una escola permanent del decreixement; també publica des del 2005 la revista *La Decrescita*. A més de *La Rete*, el moviment del decreixement italià compta amb *Xarxes Locals d'Economia Solidària*, conegudes per les sigles *RES (Rete di economia solidale)*.

Pallante, per la seva banda, lidera el *Movimento per la Decrescita Felice*¹⁷, el conegut popularment com a *MDF*, que és de creació molt més recent que *la Rete per la Decrescita*. Aquest moviment planteja la reorientació de les activitats productives i de consum cap a l'autoproducció i el consum responsable per assolir una major sostenibilitat i benestar. *L'MDF* ha elaborat també un programa electoral decreixentista.

Una fita important per a la reconstrucció de la història del decreixement a Itàlia, amb transcendència internacional, fou la celebració el 2012 del Tercer Congrés Internacional a la ciutat italiana de Venècia baix el títol de *Decreixement per a la sostenibilitat ecològica i l'equitat social*¹⁸.

¹⁵ Schneider es va donar a conèixer públicament el 2004-05 amb una singular acció per reivindicar la lentitud consistent en una volta a França amb ase, que va finalitzar al circuit de fórmula 1 de Magny-Cours, protestant contra les carreres d'automòbils.

¹⁶ Es pot completar la informació sobre la *Xarxa italiana* al web: <http://www.decrescita.it/>

¹⁷ Es pot ampliar la informació proporcionada en l'estudi entrant al web de <http://decrescitafelice.it/>

¹⁸ Els resultats de la Conferència de Venècia es poden consultar al web oficial www.venezia2012.it/

En el cas espanyol, la penetració del projecte decreixentista és molt més tardana que a França i a Itàlia i ha estat introduït per activistes lligats a *Ecologistas en Acción*¹⁹, com seria el cas de Ramon Fernández Durán (1947-2011); i per persones molt lligades al món intel·lectual universitari i a les idees ecosocialistes com ara el filòsof i sociòleg català Joaquim Sempere (1941-), qui ha esdevingut un dels majors divulgadors del moviment, juntament amb Carlos Taibo (1956-), prolífic autor que en els darrers temps ha desplaçat el seu interès pel decreixement cap a l'anàlisi del moviment 15M, del qual s'ha autoerigit en un dels seus líders espirituals. A Espanya el moviment compta amb l'adhesió de pensadores ecofeministes com Yayo Herrero, antropòloga social, enginyera agrònoma i coordinadora estatal d'*Ecologistas en Acción*, i d'Amaia Pérez Orozco, economista feminista i activista social, entre d'altres.

També s'ha de destacar la figura del professor d'economia aplicada, Óscar Carpintero (1972-), especialment per les seves aportacions com a estudiós i divulgador de la vida i obra de Gorgescu-Roegen en el món de parla castellana; mentre que també podem identificar suports parcials i crítics, com el proporcionat per l'economista ecològic, José Manuel Naredo (1942-), qui evita referir-se públicament a aquest concepte en considerar-lo un mitjà per arribar a la sostenibilitat, més que un fi en si mateix, tot i que comparteix el seu diagnòstic.

A Catalunya, l'obra de Latouche fou introduïda per Raimon Panikkar (1918-2010), amb qui mantenia una estreta amistat personal, i per Jordi Pigem (1964-) deixeble de Panikkar. Més recentment, el decreixement ha centrat l'interès de Joaquim Sempere (1941-), qui comparteix plenament amb aquest moviment la seva lluita contra els dogmes del creixement, i moltes de les seves propostes de relocalització de l'economia i de reducció i autocontenció del consum, entre d'altres. A Sempere li interessa especialment la investigació i l'anàlisi de les necessitats humanes per tal de determinar si és possible la seva autoregulació d'acord amb els límits planetaris. El decreixement també ha interessat a Arcadi Oliveres (1945-), economista, professor de la UAB, expert en relacions nord-sud i activista pels drets humans, qui s'ha pronunciat en diverses ocasions públicament a favor del decreixement econòmic.

Joan Martínez Alier (1939-), catedràtic d'economia i història econòmica de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), també es troba en l'òrbita intel·lectual del decreixement. Alier és partidari d'un lleuger decreixement econòmic socialment sostenible, concentrat en la disminució del consum de materials i d'energia. A les raons ecològiques per deixar de banda l'imperatiu del creixement li suma també raons psicològiques, en la mesura que defensa que el creixement no proporciona la felicitat.

¹⁹ Es pot ampliar la informació consultant el seu web: <http://www.ecologistasenaccion.org/>

Entorn a la figura de Martínez Alier i de l'Institut de Ciència i Tecnologia Ambientals (ICTA) depenent de la UAB, s'ha anat configurant un grup de recerca i d'investigació sobre economia ecològica, molt actiu en decreixement i sostenibilitat, del qual formen part a més del propi Alier, Giorgos Kallis, François Schneider, Christian Kerschner, entre d'altres. Una de les fites més importants d'aquest grup ha estat l'organització el 2010 a Barcelona de la 2a conferència internacional sobre decreixement.

L'important paper del decreixement a Catalunya queda remarcat per Bayon, Flipo i Schneider (2011:20 i 21) en considerar que la penetració del decreixement a Espanya es produeix a través de Catalunya, aproximadament durant el 2005, any en què es va celebrar un fòrum virtual entorn a la crisi energètica. El 2007 es va fundar a Barcelona, *l'Entesa pel Decreixement*, el primer grup decreixentista de Catalunya. El 2008 i arrel d'una marxa amb bicicleta es va crear la *Xarxa catalana pel Decreixement*²⁰. Però la influència catalana en el moviment decreixentista es projecta també a escala global a través de la participació d'acadèmics catalans en la fundació el 2006 del grup de recerca sobre decreixement *Reserch and degrowth*.²¹

El panorama decreixentista espanyol es podria encara completar més citant l'interès de joves investigadors i activistes ecologistes agrupats entorn a la revista *Ecopolítica*²², com Florent Marcellesi (1979-)²³, defensor de l'atracció que genera el decreixement i de la subordinació del moviment al context teòric més general de l'ecologia política; també anomenarem a autors més consagrats com Jorge Riechmann (1962-) a causa de la seva forta defensa en les seves obres d'una ètica de l'autocontenció i dels principis de la bioeconomia, encara que el situarem en els marges del decreixement, tot respectant la seva voluntat d'adscripció a una ecologia política d'orientació ecosocialista.

Per acabar amb aquest breu repàs cronològic hem de fer referència al decreixement en el context global i recordar que entre 2008 i 2012 s'han realitzat 4 conferències internacionals sobre decreixement, tres a Europa: París (2008), Barcelona (2010) i Venècia (2012); i un encontre internacional a les Amèriques, a Montreal (2012). A aquests 5 esdeveniments

²⁰ La *Xarxa pel Decreixement* i *l'Entesa pel Decreixement* comparteixen el mateix web: <http://decreixement.net>.

²¹ Es pot ampliar la informació envers aquesta associació acadèmica internacional, els seus objectius i campanyes, entrant al web <http://www.degrowth.org/>.

²² *Ecopolítica* és un centre de recursos, estudis i formació sobre ecologia política, al qual es pot accedir a través del web: www.ecopolitica.org.

²³ Recomanam consultar el seu bloc d'opinió: <http://florentmarcellesi.wordpress.com/>, i llegir els seus articles sobre ecologia política i decreixement, així com també aconsellem la lectura del seu darrer llibre d'autoria compartida amb Jean Gadrey i Borja Barragué, titulat *Adiós al crecimiento* i citat a la bibliografia, especialment útil per clarificar el seu posicionament és el capítol 5 de la segona part, dedicat al decreixement.

internacionals organitzats en els darres 6 anys els seguirà la 4a conferència prevista per a l'estiu de 2014 a Leipzig (Alemanya).

La conferència de París es va celebrar baix el nom de *Decreixement avui*, i la comunitat científica va tenir un protagonisme destacat; a la segona cimera, la de Barcelona, convocada sota el títol de *Decreixement per a la Sostenibilitat Ecològica i l'Equitat Social*, el protagonisme ja s'havia desplaçat dels intel·lectuals als representants del moviment social. A Venècia i Montreal es tractaren temes comuns: béns comunals, treball i democràcia.

La remota història intel·lectual del decreixement i el seu llarg recorregut fins a l'actualitat és utilitzat per part dels objectors del decreixement com a argument per tal de desprestigiar el concepte i per qüestionar les seves influents aportacions, així com també ha contribuït a configurar una estratègia que ha perseguit desactivar la vessant més política del decreixement i la seva potent crítica al desenvolupament.

2.2. DEFINICIÓ I LÍMITS CONCEPTUALS DEL DECREIXEMENT

Latouche (2009:20) utilitza en préstec paraules del politòleg francès Ariès per delimitar conceptualment la paraula *decreixement*, la presenta de forma una mica banal com a "*eslògan polític amb implicacions teòriques, un «mot-obús»...*" Aquesta provocació inicial va agafant consistència teòrica, de manera que podem llegir que el decreixement és un projecte polític que consisteix en la construcció de societats convivencials i autònomes, tant en el Nord com en el Sud (Latouche, 2008:140).

S'ha anat construint un consens entre els partidaris del decreixement entorn a la idea de considerar que no es tracta d'un concepte en el sentit convencional, entenent-lo, més bé com a una consigna entorn a la qual s'agrupen els objectors del creixement i que té com a objectiu rompre amb el llenguatge dels partidaris del productivisme més consumista. D'aquí que Ariès plantegi que el decreixement no és un fi en si mateix, sinó el resultat de l'aplicació d'una política que situï en primer lloc de la seva agenda el benestar humà.

L'articulació del projecte de decreixement no duu com a resultat una teoria del decreixement amb models tancats preparats per a ser aplicats. De fet, Latouche (2008:16) considera que més que de decreixement s'hauria de parlar d'*acreixement*. En aquesta mateixa línia es pronuncia Jordi Pigem, qui prefereix parlar d'*ateisme del creixement* com a manca de confiança en el creixement per a resoldre els problemes socials i ambientals. En el fons, es tracta de descolonitzar l'imaginari de la ideologia del creixement infinit, i d'anar més enllà de la lògica capitalista dels guanys i dels beneficis.

El decreixement s'ha conformat entorn a la crítica al creixement, fins el punt de què els partidaris del decreixement es defineixen a si mateixos com a *objectors del creixement*. Aquesta denominació també posa de relleu l'acceptació explícita de l'herència de la tradició no violenta i pacifista del moviment d'*objecció de consciència*.

Latouche utilitza al llarg de la seva obra diferents qualificatius per a referir-se al decreixement, així podem trobar-lo associat a *serenor, convivialitat*²⁴, *sostenibilitat, sociabilitat, acció local, autonomia, felicitat, tranquil·litat, amigabilitat, equitat, distensió, frugalitat...* com a valors ètics que defineixen una societat del decreixement.

Julio García Camarero (2010:128 i ss.), geògraf i membre d'*Ecologistes en Acció*, elegeix caracteritzar el *decreixement* d'essencialment *feliç*. La felicitat seria un estat emocional que tendria a veure amb l'autorealització personal, la satisfacció interior. Per tant, amb *decreixement feliç*.

Maurizio Pallante també ha elegit adjectivar el decreixement de feliç, però d'una felicitat alliberada de la pesada càrrega material i consumista, una felicitat més enllà de les coses, una felicitat, en definitiva no econòmica. Paolo Cacciari, influït per Pallante, insisteix en aquesta mateixa idea d'una felicitat pensada amb projecció social, deslligada de l'acumulació de la riquesa.

Tant Latouche com Camarero utilitzen adjectius que fan referència a valors positius, extrets de l'àmbit personal per a referir-se al decreixement, encara que traslladant-los a un context sociocomunitari. Els valors que acompanyen i matisen al mot decreixement són molt variables, segons els autors. *Els Verds francesos*, per exemple, el 2004 en una ponència política, qualifiquen el decreixement de *selectiu i just*, en atenció a criteris ecològics i econòmics i en atenció a criteris socials i mundialistes, respectivament²⁵.

Per a Cheynet el decreixement econòmic ha de ser *socialment sostenible*, és a dir, ha de ser respectuós amb la democràcia i amb els valors humanistes i ha de suposar una reducció de la producció i del consum. El terme més adequat en els països rics seria el de *decreixement sostenible*. Així ho considera també Martínez Alier qui es refereix habitualment al decreixement com a *socialment sostenible*.

²⁴ Segons ens explica Illich, pare i introductor d'aquest vocable dins l'àmbit de l'ecologia política a través de la seva obra *La convivialitat*, s'aplica tant a la societat en la qual la tècnica està al servei de la persona integrada en la col·lectivitat, com a l'home que troba la seva alegria i equilibri en l'austeritat, en tant en quant l'austeritat és una virtut oberta, fundant de l'alegria i l'amistat. Segons nota de l'editor del *Petit tractat del decreixement serè*, Latouche vol expressar amb aquest concepte la idea d'una convivència harmònica, caracteritzada per relacions socials positives i per la subordinació de la tecnologia a les necessitats humanes. La paraula *convivialitat* tindria el mateix sentit, i ens adverteix que al llarg de l'obra s'usa com a sinònim de *convivial*.

²⁵ Segons traducció realitzada per al portal d'ecopolítica <http://www.ecopolitica.org/> (consultat el 29/09/2011).

Ariès (2011) presenta el decreixement com la recerca d'un nou vocabulari per a representar el desig d'emancipació humana, reconeixent que es tracta d'un esforç compartit pels partidaris del decreixement del Nord i del Sud globals, que ha donat lloc a diferents resultats, que varien segons el context cultural i les tradicions. L'ecologista i professor mexicà Miguel Valencia Mulkay (2010) confirma les observacions d'Ariès, afirmant que els objectors mexicans del creixement reanomenen el projecte de construcció d'una societat del decreixement amb el neologisme *descreixement*.

Segons Latouche (2012:62) les comunitats no occidentals que s'oposen a l'occidentalització economicista i desenvolupista no anomenen el decreixement de la mateixa manera que en el Nord global²⁶, ja que les ruptures amb el desenvolupament i la crítica al creixement no poden adoptar el mateix terme acunyat a les cultures dominadores amb les quals volen desvincular-se, per això utilitzen les seves pròpies expressions; així a la Índia el decreixement equival a *swadeshi-sarvodaya*, que vol dir *millora de les condicions socials de tothom*; per al poble tuculor, ètnia africana que viu al nord de Senegal, al sud de Mauritània, a Mali i Guinea, el concepte que més s'apropa al del decreixement és *bamtaare*, equivalent a *estar bé junts*; els borana d'Etiòpia parlen de *fidnaa/gabbina*, que vol dir *resplendor d'una persona ben alimentada i alliberada de qualsevol preocupació*; en el cas de la comunitat indígena quítxua d'Equador, el projecte postcapitalista de societat relacional s'identifica amb *sumak kawsay*, traduït com a *viure o conviure bé*.

La diversitat conceptual recollida per Latouche es pot ampliar amb altres termes: així els indígenes aimares habitants de la regió andina sud-americana, concentrats sobretot a Perú i Bolívia, utilitzen la paraula *suma qamaña* per a referir-se a qui sap *viure la vida en plenitud*, a qui sap *viure bé*. Per la seva banda, en llengua maputxe, pròpia del poble maputxe ubicat a Xile, el concepte que descriu el *viure bé* és *Kyme Mogen*.

La *bona vida* i el *viure bé* constitueixen categories centrals, ideològicament molt properes al decreixement, que resumeixen la comprensió de la vida per part de les societats indígenes d'Amèrica llatina, allunyades del luxe, la tudadissa, l'opulència i el consumisme occidental. El *viure bé* esdevé una invitació dirigida al món occidental per a què assumeixi l'existència d'altres sabers i altres pràctiques respectuosos amb la vida entesa més enllà de l'economia, en un sentit comunitari i global. Es tracta, de la resposta antisistèmica pròpia de les cultures no

²⁶ Entendrem les diferències i les desigualtats Nord-Sud des d'una perspectiva global, d'acord amb l'actual configuració del capitalisme, amb la finalitat de reflectir adequadament els processos i les dinàmiques transnacionals que governen les relacions Nord-Sud, i les situen en un àmbit transfronterer; d'aquí l'ús dels conceptes Nord i Sud globals, encara que destacam la vigència del parell conceptual països empobrits-països enriquits, per referir-nos a les relacions indirectament proporcionals entre pobresa en el Sud i riquesa en el Nord.

occidentals front l'exportació de les polítiques individualistes del benestar, enteses des d'una òptica etnocèntrica.

Prenent en consideració les observacions i els comentaris anteriors formulats pels objectors del creixement, estam en condicions de definir el decreixement de forma integradora, i útil per facilitar la comprensió del propi paradigma i dels seus límits; així al llarg del present treball entendrem per *decreixement el paradigma que se sosté sobre les teories i les pràctiques socials que defensen la necessitat de reduir gradualment i de forma equitativa i democràtica la producció i el consum, principalment de béns materials i d'energia, és a dir, d'abandonar el creixement econòmic, per considerar-lo com la principal font de desigualtats, pobresa, misèria i d'infelicitat per al conjunt de la humanitat, així com l'amenaça ecològica més directe per a la conservació a escala global de la vida en totes les seves manifestacions.*

En la definició que proporcionam, el decreixement té un caràcter principalment negatiu, ja que es pot interpretar en oposició al creixement, com a la seva negació; per això necessita completar-se amb un corolari que reculli també el caire més positiu del paradigma. Així *el decreixement, en el seu sentit més positiu, és un projecte polític obert que aspira a la construcció pacífica de noves societats de l'abundància frugal, autònomes, sostenibles, equitatives i convivencials, centrades en la satisfacció de les necessitats humanes més bàsiques i en la distribució justa i equitativa dels recursos; en el si de les quals sigui possible aspirar a la consecució d'una vida bona i feliç, ajustada als límits naturals del planeta.*

La projecció del decreixement cap a una pluralitat social ens permet integrar en la definició la idea de Latouche (2012:106) de referir-se tant al Nord com al Sud, encara que de manera diferent: "La construcció de societats autònomes en el Sud no pot fer-se baix la senyal del decreixement ni tampoc del creixement, sinó que ha de fer-se baix la guia de l'emancipació de l'imperialisme econòmic, polític i sobretot cultural".

Segons la definició proporcionada, el decreixement, en la seva dimensió econòmica, treballa per la superació de la societat capitalista del creixement econòmic, i per avançar cap a una societat posteconòmica, és a dir, postconsumista i postproductivista. Interpretarem per tant, el decreixement, en el seu sentit econòmic, com a un intent per superar el desenvolupament sostenible, entès com la resposta institucional que el capitalisme tardà va donar a la crisi socioambiental. Segons el nostre punt de vista, el decreixement planteja una ruptura amb el paradigma del desenvolupament sostenible, encara avui dominant en l'economia política.

Per a què una societat postcapitalista sigui possible, el decreixement defensa prèviament la descolonització de l'imaginari individual i col·lectiu de la lògica del creixement, del

desenvolupament i de l'economicisme; suposa per tant, una ruptura radical amb l'economia heterodoxa i els dogmes que relacionen benestar i progrés exclusivament amb creixement econòmic.

La definició que proposam és compatible amb la concepció del decreixement com a projecte utòpic concret.²⁷ Segons Latouche (2009: 68 i 54) és utòpic perquè fa referència a "la construcció intel·lectual sobre un funcionament social ideal; que es concreta en la mesura que parteix de dades existents i d'evolucions realitzables"; i és concret perquè "intenta explorar les possibilitats objectives de la seva implantació."

Existeix també una definició visual i gràfica del moviment i de la seva lògica, una metàfora que ajuda al decreixement a pensar-se a si mateix i a representar-se en societat, que recullen els diferents autors i col·lectius objectors del creixement en herència, el caragol²⁸. Les raons d'adoptar aquest animal com a símbol són principalment dues: per la seva lentitud i per les espirals de la seva closca que representen els límits naturals al creixement, un moviment en espiral que representa un cercle virtuós.

L'elecció del terme *decreixement* genera dubtes entre els propis defensors del moviment i també en altres autors afins. La pregunta que caldria formular després dels dubtes existents seria per tant, si no s'hauria d'adoptar una altra expressió més divulgativa i popular en comptes de la de decreixement? No podrien ser més adequats altres conceptes per denominar el moviment com ara *acreixement*, *vida bona o bona vida*, o adoptar per nom un eslògan entenedor com ara *consumir menys per viure millor* o *viure millor amb menys... consum*?

Naredo (2009:214 i ss.) per exemple, es decanta per referir-se a l'ètica de l'autocontenció i als objectius de reducció del consum, dels residus, i del consum de combustibles fòssils en particular. Prefereix usar l'expressió *viure amb menys* o *millor amb menys*. Per la seva banda, Sempere (2011:30), tot i reconèixer la fortuna del decreixement com a lema, prefereix parlar

²⁷ El caràcter concret de la utopia del decreixement ens recorda a la distinció introduïda pel filòsof alemany Ernst Bloch (1885-1977) entre *utopia concreta*, aquella realitzable com a horitzó, i la *utopia abstracta*, entesa com a utopisme irrealitzable. La crítica de Bloch als utopistes abstractes és que construeixen una falsa esperança en un futur millor perquè la seva utopia està basada en una anticipació voluntarista totalment desconnectada de la realitat present. En el cas del decreixement l'horitzó utòpic concret seria la realització d'una societat frugal. Encara que el conjunt de l'obra de Bloch està pensada per rehabilitar el concepte desprestigiats d'utopia, recomanem als interessats en aprofundir en aquest tema especialment la lectura d'*El Principi Esperança* (escrita entre 1938-1947 i reelaborada entre 1954-1959) i *L'Esperit de la Utopia* (escrita en 1918 i reelaborada en 1923).

²⁸ La lentitud i l'espiral de la seva closca són inspiradors per al moviment. La lentitud de moviments del caragol es correspon amb la lentitud com a valor del moviment; i les espirals de la seva closca simbolitzen l'obligada adaptació del creixement als límits naturals, un moviment en espiral que representa un cercle virtuós capaç de superar l'adhesió incondicional al creixement pel creixement. Recordem també que la metàfora del caragol fou encunyada per Iván Illich per denunciar els problemes de sobrecreixement de les economies productivistes. Illich explicava que si el caragol tingués una sola espiral més ampla la dimensió de la closca augmentaria 16 vegades, i sobrecarregaria l'animal posant en risc el seu benestar. El decreixement comparteix el símbol del caragol amb el moviment neozapatista. Es pot trobar una justificació detallada i argumentada sobre l'adopció del caragol com símbol del moviment i sobre la seva significació a Latouche i Taibo.

d'economia ecològicament sostenible, encara que atribueix al concepte de decreixement el mèrit de posar l'accent en la necessitat de fer marxa enrere en el creixement, i no només d'aturar-lo. El propi Latouche (2008:140) prefereix anomenar el decreixement com *a-creixement*, en tant que considera que seria la paraula més apropiada i rigorosa des del punt de vista teòric per a referir-se a una societat que supera l'adhesió incondicional al creixement pel creixement, però no explica perquè no adopta aquest concepte en els seus escrits.

Es podria pensar que l'ús de la paraula *decreixement* en el context actual marcat per una profunda crisi econòmica podria ser contraproductiu, en la mesura que es podria interpretar de forma equivocada o interessada que el decreixement implica defensar la recessió econòmica. El propi Latouche respon a una objecció similar desqualificant-la pel que suposa d'ignorància respecte del projecte de societat del decreixement, però afegeix un interessant i pedagògic aclariment:

"Optar pel decreixement no és el mateix que patir un decreixement. El projecte d'una societat del decreixement és radicalment diferent al creixement negatiu, és a dir, al que coneixem a l'actualitat. El primer és comparable amb una cura d'aprimament realitzada voluntàriament per a millorar el nostre benestar personal quan l'hiperconsumisme ens amenaça amb l'obesitat. El segon, és el més semblant a què ens posin forçosament a règim fins el punt de matar-nos de fam. Ho hem dit moltes vegades: no hi ha res pitjor que una societat del creixement sense creixement" (Di Donato, 2009:164).

Juntament amb Latouche, també Ridoux, Taibo i la majoria d'autors consultats insisteixen en la idea que el decreixement no és un concepte negatiu, que no s'ha d'interpretar exclusivament com l'oposició al creixement. I això per diverses raons: en primer lloc, perquè el projecte decreixentista no proposa decreixen en tots els àmbits ni sectors econòmics; i també perquè el decreixement en un sentit postmaterial defensa el creixement personal, relacional i vivencial; en tercer lloc, perquè té una dimensió positiva, que es comprèn plàsticament a través de la imatge d'un torrent que es desborda i dels esforços que es realitzen per a què les seves aigües decreixin fins a tornar al seu llit natural, als seus límits.

Si prenem en consideració la necessitat de matisar l'àmbit d'aplicació del decreixement, concretament si consideram el fet que no defensa decreixen en totes les situacions ni àmbits geogràfics, llavors ens trobarem amb un obstacle important per a l'acceptació d'aquest concepte; però el fet que el decreixement fins i tot signifiqui en alguns casos creixement... de racionalitat, d'igualtat, de convivencialitat i d'espiritualitat, encara complica la seva acceptació un grau més.

És possible simpatitzar amb el paradigma decreixentista, com bé assenyala l'economista crític, Juan Torres López, i a la vegada assenyalar també certes inconsistències en el concepte. Torres (2011) objecta al decreixement que les reduccions en producció i consum es puguin aplicar selectivament només als rics, ja que de rics i de pobres n'hi ha a totes les societats. Amb aquesta crítica Torres posa en evidència uns dels problemes d'aplicació pràctica del programa decreixentista.

Latouche considera que el decreixement és una necessitat, i no un principi, ni un ideal per a construir una societat del postdesenvolupament i un altre món possible. D'aquesta manera, intenta preservar la paraula de la seva interpretació negativa com a antítesi del creixement. El decreixement tampoc s'ha d'interpretar com el retorn nostàlgic a un passat natural idíl·lic i harmònic, que certament mai va existir.

Ridoux (2009:119 i ss) considera que el decreixement és un canvi d'actitud, un mitjà i no un fi. El decreixement seria en el fons un replantejament del mode de vida occidental per a què la vida deixi d'estar subordinada a l'economia i estigui guiada per un humanisme democràtic, planteja centrar de nou la vida en l'home i en els valors democràtics i il·lustrats (llibertat, igualtat i fraternitat), en els drets humans. Per a Ridoux, el decreixement és una denúncia de la desmesura, del creixement il·limitat, seria quelcom resumible amb l'expressió *créixer en humanitat*.

Ridoux (2009: 122) ens recorda que per a Ariès el projecte decreixentista no és un model econòmic alternatiu a l'actual, tampoc és reduïble a la bioeconomia, ni és soluble només en la qüestió ecològica. L'objectiu segons Arlès seria sortir de l'economicisme dominant i atorgar a l'economia un paper secundari amb la finalitat d'evitar l'absurd de consumir allò que no es desitja, i de la violència d'acabar consumits pel consum, en un sentit metafísic o literalment mitjançant la caiguda en drogues, sectes...

Taibo (2010b:60 i ss.) ha fet interessants reflexions sobre els avantatges i els inconvenients de posar-li un nom al moviment de canvi. Es demana per exemple si és suficientment comunicatiu del projecte alternatiu que engloba; afirma que el fet de contraposar decreixement a creixement pot contagiar-lo d'un cert quantitativisme present al seu contrari; assenyala que existeix el risc de confondre decreixement amb recessió econòmica; reconeix que en determinats contextos el creixement té un significat positiu, de manera que no semblaria raonable atribuir un sentit positiu també a la seva antítesi. Per acabar reconeix que malgrat les seves limitacions, el decreixement té la virtut de visibilitzar exigències que en altres circumstàncies quedarien relegades del debat públic.

El decreixement suposa un esforç de reconceptualització d'idees i pensaments per renovar el discurs *ecosocialista*. Es tracta d'una revolució cultural que va més enllà de la supressió del capitalisme, ja que segons Latouche "podríem suprimir el mercat, la moneda, el salari... i no canviaria res. S'han de suprimir les lògiques del capitalisme, creant una autèntica revolució cultural" (Barcia, 2010:31).

La literatura sobre el decreixement està recuperant termes formulats amb anterioritat, com *resiliència*, *convivialitat*, *megamàquina*, però la principal novetat consisteix en integrar-los dins un mateix moviment conformant una rica constel·lació conceptual. Tal vegada un dels camps temàtics on més novetats estigui aportant el decreixement sigui el de la publicitat, especialment gràcies a Ariès, qui reflexiona sobre la capacitat de la indústria publicitària per configurar la identitat, particularment la dels joves, i sobre la seva enorme influència i dinamisme com a porta d'entrada i motor que alimenta l'estil de vida consumista que ens caracteritza²⁹.

2.3. LA SIMPLICITAT VOLUNTÀRIA, LA DIMENSIÓ INDIVIDUAL DEL DECREIXEMENT

Els agents plurals pel decreixement han de fer front a la pregunta per la dimensió més adequada que ha d'adoptar el moviment: la individual o la social. S'observen diferències entorn a aquesta qüestió segons els autors. Així per exemple, Clémentin i Cheynet, dos teòrics francesos del decreixement, prioritzen les accions individuals, considerant la necessitat d'adoptar un compromís amb la *simplicitat voluntària*³⁰; d'altres, com ara Latouche són més ambigus en relació a aquest tema.

La postura de Clémentin i Cheynet favorable a la preeminència de l'acció individual sobre la col·lectiva queda reflectida en el seu article introductori del llibre col·lectiu *Objectiu decreixement* (2006:22), perquè estan convençuts que "en canviar nosaltres mateixos canviarem el món".

Latouche, com hem dit, es mostra en general molt ambigu envers el poder de les accions decreixentistes individuals per canviar la societat del creixement. Es tracta d'una ambigüitat que en alguns casos adopta una forma escèptica i que en d'altres, li atorga cert valor i utilitat,

²⁹ L'oposició decreixentista a la publicitat s'expressa de forma creativa a França mitjançant l'associació *Casseurs du Pub* que ha organitzat campanyes anticonsumistes com *El dia sense compres* o *la setmana sense televisió*, de la mateixa manera que ho fa la campanya de contrapublicitat *Consume hasta morir* d'Ecologistas en Acción a Espanya i l'associació anticonsumista AdBusters a Canadà.

³⁰ L'expressió *simplicitat voluntària*, també traduïda com a *vida simple*, fou formulada el 1981 per Duane Elgin, en el seu llibre *Voluntary Simplicity*. Amb aquesta expressió l'autora proposa l'adopció d'un estil de vida personal externament pobre, però internament ric, és a dir, es tracta d'una proposta d'abandonar la societat de consum i adoptar un estil de vida molt més senzill, amb la finalitat de què altres simplement puguin viure.

com quan reconeix que encara que el canvi hagi de ser sistèmic, l'opció individual èticament no és menyspreable: "l'opció d'una ètica personal diferent, com ara la simplicitat voluntària, pot canviar la tendència, i això no és gens menyspreable. Ha de ser fins i tot estimulada, en la mesura que contribueix a desfer les bases imaginàries del sistema" (2006:164).

Però el seu posicionament en relació a la dimensió individual del decreixement tendeix a ser negatiu, ja que la considera insuficient, ineficaç i a vegades, fins i tot contraproduent; en cap cas es mostra partidari de mantenir el decreixement estancat com a opció ètica de vida particular, perquè considera que plantejat únicament en aquests termes no és assumible per tota la població, caldria ser un sant o un heroi per autocontenir-se i mantenir-se voluntàriament i de forma continuada en l'austeritat, sobretot si es tenen en compte els poderosos estímuls consumistes; a més la simplicitat voluntària pot esdevenir en voluntarisme adormidor, o bé en integriste místic i ascètic; a més pot activar *l'efecte rebot*³¹. En qualsevol cas, el seu rebuig està matisat per l'acceptació i el reconeixement del valor de seguir dues de les vies individuals: "la primera és consumir menys, la sobrietat; la segona autoproduir i intercanviar segons la lògica del donatiu". En definitiva, Latouche defensa relacionar aquesta concepció ètica del decreixement amb un projecte polític de relocalització (2008:101).

Latouche ens proposa un exercici d'honestedat i sinceritat: hom hauria de demanar-se en primer lloc si el *món-consum* que ens ha tocat viure ens fa individualment més feliços, Òbviament la seva visió és que l'abundància material dificulta la felicitat i impedeix la realització personal, per això segueix vigent el programa frommià del *tenir al ser*, l'autorealització d'estar en el món disponible pels altres.

El decreixement com a simplicitat voluntària s'identifica amb valors com la senzillesa, la simplicitat, l'austeritat, la frugalitat, la moderació, la serenor i la lentitud; i es concreta en l'adopció de formes disciplinades d'austeritat voluntària, com ara la moderació en els hàbits de consum; i en pràctiques tan arrelades a Espanya, i tan improductives, per cert, com la migdiada, entesa en el seu sentit més convencional.

³¹ *L'efecte rebot* o *paradoxa de Jevons*, anomenada així pel seu descobridor, William Stanley Jevons, qui sosté, a la seva obra *La qüestió del carbó* de 1865, que a mesura que el progrés tecnològic incrementa l'eficiència amb la qual es fa servir un recurs, augmenta també la probabilitat de què augmenti el consum d'aquest recurs, abans de que disminueixi definitivament. La *paradoxa de Jevons* suposa que la introducció d'avanços tecnològics amb major eficiència energètica poden a la llarga incrementar el consum global d'energia. Suposa en la pràctica diluir els beneficis ambientals obtinguts mitjançant la implantació de mesures d'ecoeficiència. François Schneider, explica *l'efecte rebot* com a l'increment del consum a conseqüència de la reducció dels límits sobre l'ús de la tecnologia. *L'efecte rebot* explica el fet que l'estalvi produït per l'ús d'energies més eficients acaba generant un increment de consum i neutralitzant els beneficis ambientals obtinguts per l'estalvi.

La transposició de les idees del decreixement a l'àmbit personal té la seva màxima expressió als Estats Units amb el *Moviment per la simplicitat voluntària*³². Es tracta d'un moviment molt arrelat entre les classes mitjanes urbanes que pretén retornar a un estil de vida auster i harmoniós amb la naturalesa, que assumeix els principis del *downshifting*, del *més per menys*. Serveix com a data per situar el moviment el mes de gener del 1999, en la qual es realitza la primera cimera de la Simplicitat Voluntària. Aquestencontre va suposar la presentació d'una plataforma que va iniciar el camí cap a la unitat del moviment: *El Centre per al Nou Somni Americà*³³; i també la creació de la revista *Yes!*³⁴

Tal vegada un dels fets més interessants i positius del moviment de la *Simplicitat voluntària*, és la forta presència femenina, el seu paper principal i l'assumpció de funcions i càrrecs importants. Així les tasques de direcció de l'esmentada revista *Yes!* estan desenvolupades per Sarah van Gelder; front del *Centre per al Nou Somni Americà* hi figura Ellen Fumari; una altra dona, Cecile Andrews, és la creadora dels anomenats *cercles de simplicitat*³⁵. Janet Luhrs, treballa com a escriptora, editant i dirigint també la revista *Simple Living (Vida Simple)*. Marieke Henselmans, periodista i escriptora, organitza i promou exitosos cursos sobre com *fer més amb menys doblers*. Viki Robins és autora juntament amb Joe Domínguez de *La Bossa o la Vida*, un llibre que s'ha convertit en la bíblia del moviment.

Es tracta d'un moviment optimista, i en elevat grau utòpic, que en algun cas adopta posicions espiritualistes proorientalistes, de recerca de progrés espiritual, com a sortida voluntària al consumisme, que es caracteritza per recomanar l'adopció de pràctiques d'autocontrol del cos i de meditació, per focalitzar especialment l'atenció en temes d'alimentació i salut, i per promoure totes aquelles pràctiques que contribueixin a generar equilibri emocional.

Alguns dels principis d'aquest moviment són: renunciar a les propietats i als béns materials innecessaris; evitar activitats incompatibles amb la salut personal; dur una vida austera, sense luxes i amb el mínim de coses materials; treballar en activitats estimulants i creatives, que afavoreixin el creixement personal; dedicar temps a les relacions personals, tant familiars com

³² Per a la reconstrucció de la història d'aquest moviment dins l'àmbit nord-americà conegut sotes les denominacions de *simple living* o *simplicity with style*, la font principal de consulta han estat els articles de Carlos Fresneda (1963-), i principalment el seu llibre *La vida simple* (1998).

³³ Aquest Centre està en funcionament des de 1996 i té la seva seu a Vermont. El seu objectiu principal és combatre la cultura consumista de l'usar i tirar educant a la població, per a la qual cosa promou i dóna suport a campanyes anticonsumistes com el *Buy Nothing Day (el Dia de No Comprar Res)*, o campanyes antitelevísives, com ara la *TV-Free Week (Setmana Nacional d'Abstinència Televisiva)*. El seu ideari es troba recollit en la seva revista *Enough!*, que cerca respostes alternatives a la pregunta: quant és bastant?

³⁴ Es poden consultar una part dels continguts de la revista en espanyol al web <http://www.yesmagazine.org/>

³⁵ Els *cercles de simplicitat* són reunions informals d'intercanvi d'experiències en grups reduïts, facilitadores de l'adopció d'un estil de vida més senzill.

d'amistat; tenir cura del propi cos mitjançant l'adopció d'un estil de vida saludable, que integri una alimentació sana i equilibrada amb l'exercici regular; ser més autosuficient practicant l'intercanvi no econòmic de béns i serveis; dur un estil de vida compatible amb l'entorn natural que permeti experimentar la comunió amb la naturalesa; entre d'altres.

La idea de simplicitat va associada també amb el pacifisme. Pau i simplicitat apareixen entrelligades a moltes de les publicacions del moviment. De fet, una de les icones mundials de la no-violència Gandhi, és un dels autors més citats pel moviment, de qui ha adoptat com a màxima i principi-guia de conducta la seva famosa frase que diu: *Necessitam viure simplement per a què d'altres, simplement puguin viure*.

L'assumpció de gran part d'aquests principis podria dur paradoxalment a l'atomització i descomposició del moviment en simplicitats voluntàries, és a dir, en manifestacions voluntaristes alternatives desconnectades entre si:

"el perill de la major part de les alternatives voluntaristes és, en efecte, refugiar-se en l'almudaina que els ha permès néixer i desenvolupar-se, en comptes de fer feina per construir i reforçar un nínxol en el sentit ecològic del terme, és a dir, com a un conjunt d'innovacions alternatives dirigides a una coherència global" (Latouche, 2009:82).

Aquesta resposta individual simplificadora s'expressaria en un nombre de projectes alternatius proporcional al del nombre dels seus seguidors.

El decreixement per a ús i consum exclusivament individual, reduït a catecisme domèstic de bones pràctiques, pot desactivar la força social transformadora del moviment i mantenir-lo sota control baix l'adopció d'un inofensiu estil de vida menys consumista dins un món consumista que en el fons no es qüestiona ni es transforma. El decreixement reduït a un llistat de propostes descontextualitzades i asocials, duu la llavor de la integració en el sistema, i afavoreix, al cap i a la fi, la seva fàcil acceptació per part de les classes mitjanes del nord.

L'estratègia que hauria d'adoptar la simplicitat voluntària, si no vol caure en els perills ja anunciats seria la d'aliar-se i coordinar-se amb els moviments que encapçalen les protestes socials i ecològiques, i sobretot hauria de donar un major suport al decreixentisme polític.

Per altra banda, cal cercar l'exemplaritat, donant importància al fet que el discurs teòric es mantingui a prop de la praxi i al fet que els teòrics i els activistes del decreixement vigilin també les seves pràctiques i visquin el decreixement, és a dir, actuïn individualment de forma coherent amb els principis polítics que defensen. *Viure el decreixement* segons Ridoux (2009:164) suposa adoptar una actitud davant la vida de rebuig de la fatalitat.

Ariès proposa, de forma molt assenyada, prevenir la divisió del moviment mitjançant l'adopció d'una triple estratègia consistent en "la simplicitat voluntària com aplicació de pràctiques alternatives i *cura de desintoxicació*, els experiments locals que permeten reunir-se i no romandre aïllats i, finalment el programa polític, presentat amb caràcter prioritari en les eleccions locals" (Bayon, Flipo i Schneider, 2011:231).

2.4. EL DECREIXEMENT COM A MOVIMENT DE MOVIMENTS I LA SEVA INFLUÈNCIA SOCIAL

Quins són actualment els principals defensors del decreixement? Darrera la trinxera del decreixement es parapeten persones provinents de l'esquerra tradicional, conscients de les insuficiències que presenta el marxisme per a construir una societat emancipada en el segle XXI; però també hi conflueixen sindicats com la *Confederació General del Treball* (CGT), associacions agràries com *Via Campesina*³⁶, cooperatives de consum, col·lectius que promouen bancs de temps i xarxes d'intercanvi no mercantil; comunitats locals en transició³⁷ que intenten adaptar els seus hàbits de vida a la resiliència³⁸ i a la baixa petjada de carboni; associacions ecologistes de tot el món; els *Moviments Slow*³⁹ o *Moviments per la Lentitud*, (*Slow food*⁴⁰, *Slow City*,⁴¹ *Slow Sex*, *Slow Education*,⁴² *Slow Work*); membres del moviment alterglobalitzador representat per l'*Associació per a la Taxació de les Transaccions i per a l'Ajuda al Ciutadà* (ATTAC); partits polítics com *Els Verds*; antiproductivistes, neorrurals, partidaris d'un desenvolupament sostenible a escala humana, anarcosindicalistes,

³⁶ Es pot obtenir més informació sobre les campanyes que desenvolupa al web <http://viacampesina.org/>

³⁷ Tal vegada les més representatives siguin les *transition towns* en el Regne Unit. El moviment de les ciutats en transició naixé a la ciutat de Kinsale (Irlanda), des d'on s'estengué a Anglaterra.

³⁸ *Resiliència* voldria dir aquí la capacitat de les comunitats humanes per adaptar-se als canvis de l'entorn.

³⁹ El *Moviment Slow* neix a Roma l'any 1986 com a reacció front les conseqüències de l'avanç de la cultura nord-americana del menjar ràpid a Europa. Aquest moviment reverteix la negativitat associada al concepte de lentitud (peresa, desinterès, avoriment)... pels seus beneficis (actitud pausada, reflexiva, enraonada i segura). Per a més informació es pot consultar el web: <http://movimientoslow.com/>

⁴⁰ *Slow food* és una associació d'àmbit internacional que es va fundar en 1989 com a oposició a l'alimentació ràpida, al *fast food* i a l'estil de vida que l'acompanya. Treballa per evitar la desaparició de les varietats locals i per conservar les tradicions alimentàries locals i la biodiversitat, i per divulgar les conseqüències de les decisions de compra i de consum en l'agricultura i l'alimentació. Promou diverses iniciatives com els mercats o punts de trobada entre productors i consumidors, proporciona directoris de productors ecològics, promou la campanya km 0 de consum de productes locals. Disposa d'una delegació a Espanya molt activa, el web de la qual és <http://slowfood.es/>

⁴¹ *Slow City* és una xarxa mundial de ciutats que han decidit limitar voluntàriament el seu creixement poblacional.

⁴² Els màxims representants d'aquesta tendència educativa que elogia i valora l'educació lenta, és a dir, el fet de deixar temps suficient per a què l'alumnat assimili els aprenentatges adaptant-los a les necessitats individuals per així aconseguir millors resultats, són els catalans Carl Honoré i Joan Domènech Francesch. El *Moviment per l'Educació lenta* té actiu un bloc en castellà <http://educacionlenta.blogspot.com/> Recomanam també consultar el bloc personal de Joan Domènech *Des de l'escola*: <http://joandf.blogspot.com/>

ecosocialistes... una variada amalgama de moviments sobre els quals s'haurien de fer moltes matisacions, però en general presenten més punts de trobada que de desencontre.

La consigna del decreixement està impregnant també la societat civil, que ha confluït amb els experts i la comunitat intel·lectual. El moviment pel decreixement té un abast internacional, amb desigual incidència i reconeixement social segons els països, però que en la majoria dels casos han adoptat una mateixa estructura i organització de caràcter horitzontal sostinguda sobre grups d'activistes locals que conformen xarxes transversals i que es comuniquen i interactuen a través de xarxes socials, blocs col·laboratius i webs 2.0.

Gràcies a l'ús generalitzat de les noves tecnologies de la informació existeix una comunicació fluïda i permanent entre els grups decreixentistes europeus, i es garanteix un ric intercanvi d'opinions i d'idees entre activistes i militants de base, en l'exercici d'una ciutadania activa i democràtica; els mitjans digitals afavoreixen també la creació de relacions de proximitat, malgrat la distància física que pugui realment existir. És una evidència que l'òrgan de comunicació i de difusió de les idees decreixentistes i que contribueix, en gran mesura a la seva projecció pública, és internet. Podem aportar com a dada rellevant de la seva presència a la xarxa les més de 2.450.000 entrades i referències en castellà sobre el terme⁴³.

Del seguiment de l'estratègia d'organització i de comunicació a distància trobam abundants proves en l'entorn virtual, com ara blocs, webs, wiquis i plataformes participatives que es troben referenciats uns amb els altres, formant una cadena de connexions i d'enllaços. Destacam també l'existència d'un punt virtual de trobada, el ROCADe, que vol dir *Xarxa dels Objectors del Creixement per a un Post-desenvolupament*, creat i administrat des de França però pensat com a un punt d'encontre amb activistes d'altres països europeus. També resulta interessant conèixer la sistemàtica que segueixen determinades publicacions digitals, quant a la gestió de continguts sobre el decreixement per tal de donar-los la màxima difusió i presència internacional, així per exemple el consell de redacció i de traducció de la revista *Dé Magazine*, constituït per un grup de voluntaris, publica articles d'altres webs, mitjançant un sistema d'agregació, prèviament l'equip de *Dé Magazine* indexa, selecciona i tradueix a altres idiomes les informacions seleccionades. Com a culminació d'aquest esforç col·lectiu de la societat civil per comunicar les idees decreixentistes es pot mencionar un darrer exemple, el que ens proporciona *DegrowthPedia*⁴⁴, una enciclopèdia virtual col·laborativa especialitzada en decreixement.

⁴³ Segons consulta realitzada a través de google el setembre de 2012.

⁴⁴ Es pot consultar l'enciclopèdia virtual sobre decreixement al lloc web <http://degrowthpedia.org/>. Aquest espai web, l'octubre de 2011, moment en què realitzarem la primera consulta, es trobava en procés de

El conjunt d'informacions i recursos disponibles a la xarxa afavoreixen la captació de nous activistes i contribueixen a crear una identitat virtual que cohesiona el moviment, i que és responsabilitat dels simpatitzants i activistes mantenir, i que requereix un compromís en el temps per tal de renovar i actualitzar continguts.

Però el decreixement també ha aconseguit penetrar en els mitjans de comunicació de masses convencionals. De decreixement es discuteix molt seriosament a diaris com *Le Monde* i també a ràdios com *Ràdio Nacional d'Espanya* i televisions. Del decreixement en parlen periodistes molt coneguts i mediàtics com Hervé Kempf i Nicolas Hulot.

La vigorosa presència virtual i mediàtica no ha impedit l'organització d'esdeveniments i convocatòries presencials, que han implicat fins i tot el desplaçament de destacats representants d'un país a un altre, com ha estat el cas de la celebració de la successió d'encontres internacionals mencionats anteriorment.

El decreixement és un projecte que continua atraient a representants destacats del món intel·lectual, i que ha estat capaç de configurar-se en un univers de debat, d'intercanvi i de difusió d'idees riquíssim i d'ample abast, que ha donat com a resultat en la pràctica la producció d'una abundant obra bibliogràfica, i especialment també ha generat que un gran nombre de publicacions periòdiques s'interessessin per la teoria del decreixement i elaboressin reportatges, notícies i articles d'opinió sobre el tema. El decreixement també ha estat tractat de forma monogràfica per gran quantitat de revistes especialitzades en ecologia política d'arreu del món: *Ecologia política* a Espanya, *Silence* a França. Però, la consolidació del moviment ha donat lloc a la creació d'òrgans informatius propis. A França, per exemple, aquest corrent compta des del 2004 amb un diari setmanal *La Décroissance*⁴⁵, amb un tiratge de 50.000 exemplars, i des de 2006 disposa també d'*Entropia*⁴⁶, una revista teòrica sobre decreixement dirigida per Jean-Claude Besson-Girard, qui es fixa com a objectiu de la publicació contribuir a donar major coherència teòrica a les idees decreixentistes.

El món acadèmic i els moviments socials que conformen la galàxia decreixentista no segueixen dinàmiques separades, sinó que conflueixen i es retroalimenten mútuament. Així

construcció i de desenvolupament, en una versió beta, i comptava amb 196 entrades. A l'actualitat es troba momentàniament fora de servei, tot esperant reestablir-lo amb la col·laboració de voluntaris.

⁴⁵ El subtítol que acompanya la capçalera del periòdic diu textualment: *el diari del goig de viure*, i esdevé molt representatiu de l'esperit positiu que presideix el moviment decreixentista. El director i responsable de redacció d'aquest diari és el periodista i teòric del decreixement Vincent Chanet.

⁴⁶ El nom d'aquesta publicació no es refereix a l'entropia en sentit físic que va posar de moda Georgescu-Roegen, sinó a l'entropia com a acció de girar-se, de valorar el camí recorregut i de demanar-se si és necessari canviar de rumb. Es tracta d'una revista que publica estudis polítics i teòrics sobre el decreixement. La seva periodicitat és bianual. Es distribueix per subscripció popular, però una part dels continguts es pot consultar gratuïtament al seu web que és <http://www.entropia-la-revue.org/>

per exemple, un dels acords de la Conferència de Barcelona del 2010 va ser la celebració anual d'un dia dedicat al decreixement, conegut amb el nom de *The global picnic for degrowth*. Aquesta proposta es ve realitzant a la pràctica des de 2011, i contribueix a fomentar el coneixement i el debat sobre el decreixement i a donar a conèixer el que seria una societat convivencial del postcreixement. A la segona convocatòria, el 2012, participaren 70 ciutats de tot el món. El mes de juny de 2013 es va celebrar el tercer *picnic global pel decreixement*⁴⁷. Independentment de l'èxit d'aquestes convocatòries, està clar que contribueixen a crear entre els partidaris del decreixement, consciència col·lectiva de moviment.

Des de França, el decreixement està estenent la seva influència per Europa i el món, gràcies a l'èxit dels llibres de Serge Latouche traduïts a molts d'idiomes. Però l'expansió internacional del decreixement es deu també a l'esforç i al treball col·laboratiu d'activistes i acadèmics francesos, espanyols i italians en l'organització dels congressos internacionals. Aquests encontres a la vegada han generat noves publicacions i estudis que han proporcionat major visibilitat internacional al moviment.

Podem dir que a l'estat espanyol en conjunt el decreixentisme està experimentant actualment una significativa expansió en la societat civil (Taibo, 2010b: 54), combinat amb un interès acadèmic entre els joves estudiants universitaris constatat pel recentment desaparegut filòsof marxista Francisco Fernández Buey (2007) durant la impartició dels seus cursos de postgrau:

"En els cursos que venc impartint a la Universitat sobre controvèrsies ètico-polítiques en el món contemporani he tengut l'oportunitat de comprovar que els dos temes que més entusiasme polèmic susciten entre els estudiants d'humanitats i de ciències socials, en els darrers anys, són el paper dels mitjans de comunicació en les democràcies representatives i la idea de decreixement."

De fet, existeixen grups decreixentistes actius a 11 comunitats autònomes, destaquen sobretot pel seu dinamisme els grups de Catalunya, especialment els de Barcelona, els grups de Madrid i també els de Sevilla. El 2011 es va produir la primera trobada estatal d'aquests grups a Madrid amb la finalitat d'intercanviar idees i experiències. Aquests col·lectius mantenen contactes amb altres grups decreixentistes principalment de França, Itàlia i d'Amèrica llatina.

⁴⁷ El *picnic global* és una acció organitzada en cada ciutat pels col·lectius decreixentistes de base, encara que compta amb el suport de l'associació *Research and Degrowth*. Es pot consultar la informació sobre la darrera convocatòria al web bloc: <http://picnic4degrowth.wordpress.com/>

El decreixement té un límit polític clar, ja que ni com a teoria ni com a pràctica ha estat assumit pels grans partits europeus majoritaris, ni tampoc per les institucions ni governs. Tampoc està clar que el decreixement en el seu conjunt tingui voluntat de constituir-se en una alternativa política clàssica. Malgrat les discrepàncies de posicionament que genera aquesta qüestió dins el propi moviment, existeixen alguns intents per fer el trànsit cap a la constitució de partits polítics decreixentistes amb la voluntat de tenir incidència entre els electors i d'influir en les institucions. Aquest és el tema que tractarem breument a continuació.

El decreixement s'ha mantingut en els marges de les institucions polítiques tradicionals, excepte a França, on existeix l'únic partit polític decreixentista del món, el *Partit pel Decreixement* (PPLD), fundat a principis de 2007, que es va presentar a les eleccions europees del 2009, sense una base militant sòlida i obtenint un escàs 0,05% dels vots⁴⁸. També és destacable que a França s'hagi generat un moviment polític d'abast internacional, el *Moviment dels Objectors del Creixement* (MOC)⁴⁹. A Espanya no existeix un partit exclusivament decreixentista, però sí activistes del decreixement militant dins partits, fins i tot constituïnt-se en un corrent intern dins *Iniciativa per Catalunya-Verds* (ICV), que es fa dir *Iniciatives per al Decreixement*⁵⁰.

Crida igualment l'atenció que partits verds europeus desenvolupin manifests programàtics entorn al decreixement, com seria el cas d'*Els Verds alemanys*, dels espanyols i naturalment dels francesos. Aquestes manifestacions polítiques conformen un escenari que determina un ús fortament ideològic de la idea de decreixement, o dit en altres paraules, són proves de què el decreixement s'està configurant com a una ideologia política, encara que caldria matisar el pes de la idea del decreixement en cadascun dels partits verds. Així per exemple, en el cas dels verds francesos, la fórmula del decreixement ha estat aplicada selectivament a una part del programa.

La influència política del decreixement en els grans partits europeus és escassa o nul·la, com hem apuntat, això no ajuda gaire a la configuració política del moviment, tampoc li es favorable el dissens existent entorn a la idea de constituir-se en partit polític; això no obstant, es pot constatar que entorn al decreixement s'està produint una tímida reconfiguració política que no està exempta de tensions, i això pel que fa a diversos aspectes. En primer lloc,

⁴⁸ Aquests resultats es corresponen amb les limitacions econòmiques de la campanya, que es constataren en el fet d'haver de demanar als electors que s'autoimprimissin les paperetes del seu lloc d'internet.

⁴⁹ El MOC i el PPLD iniciaren un procés d'apropament el 2009 amb la creació conjunta de *l'Associació d'Objectors del Creixement* (ADOC-França), i també en presentar-se junts en les darreres eleccions europees sota el lema *Europe Décroissance* (*Pel decreixement d'Europa*).

⁵⁰ El grup decreixentista d'ICV disposa d'una pàgina al facebook i d'un bloc actualitzats pràcticament a diari, segons consulta feta el 20 de setembre de 2012. L'adreça del bloc és <http://icvdecreixement.blogspot.com.es/> i roman actiu des del 15 de novembre de 2011.

s'observa una tensió entre els partits verds en general i el moviment decreixentista en relació a la constitució de partits decreixentistes a Europa, seguint el model del *partit francès pel Decreixement*, davant la certesa de competir per un mateix espai polític i electorat. Un altra conflicte és de caire estratègic i prové dels dubtes que genera en els objectors del creixement la necessitat d'adoptar una orientació més social o més política, de configurar-se com a partits polítics decreixentistes o de mantenir-se principalment com a moviment de la societat civil. El tercer focus de tensió és un clàssic dins les ciències socials i es dona entre l'ecologisme social i l'ecologisme polític, i es pot considerar una derivació del segon cas, encara que té les seves especificitats, ja que els desacords van més enllà del que és estrictament estratègic.

La idea del decreixement ha permès també renovar el discurs de l'ecologia política i la seva praxi, així associacions ecologistes espanyoles com ara *Ecologistas en Acción*, han adoptat el paradigma decreixentista com a paraigües baix el qual s'articulen campanyes i discursos. Diguem que ha permès abandonar el discurs favorable al desenvolupament sostenible i abraçar un paradigma menys contaminat de desenvolupisme.

El decreixement no s'ha limitat a ser un moviment intel·lectual i social, sinó que contràriament a aquesta percepció, el decreixement ha tingut una projecció molt més àmplia, influint i donant lloc a una diversitat de manifestacions culturals en el món del còmic, de la música i del cinema.

Finalment, cal constatar que el decreixement no ha tingut cap penetració en el món empresarial, com per altra banda era d'esperar, ja que el decreixement posa en qüestió precisament la lògica empresarial de permanents guanys i beneficis i la seva organització interna, així com el sentit, l'ètica i l'organització del treball. De fet, en el món empresarial i per extensió, laboral, els partidaris del decreixement solen ser considerats com a membres d'una minoria de privilegiats, *fills de rics* que no necessiten *guanyar-se la vida* treballant. En aquest sentit seria bo recuperar les paraules de Latouche, inspirades en el filòsof pràctic i activista grec Fotopoulos Takis, per tal de treballar en l'objectiu vital d'aconseguir que el decreixement acabi colonitzant també el món polític i empresarial. Diu Latouche (2009:81) entorn a aquesta qüestió: "Aconseguir la societat local implica no limitar-se a un sector «terciari», sinó colonitzar progressivament els altres dos, a saber, el mercat capitalista i l'Estat".

III FONAMENTS INTEL·LECTUALS I FILOSÒFICS DEL DECREIXEMENT

Si el decreixement pot presumir de qualche cosa és de tenir unes bases intel·lectuals sòlides i plurals. No es pot acusar per tant al decreixement de no tenir un arsenal teòric previ, com fa l'economista Juan Torres López (2011) en el seu article "*Sobre el concepte de decreixement*", obviant els antecedents teòrics dels quals es nodreix.

Per a Latouche el decreixement neix els anys 70 a partir de la confluència de dos corrents de pensament: de la crítica al desenvolupament i a la societat de consum i de la crítica ecològica. El primer corrent de pensament fou desenvolupat inicialment per autors com Ivan Illich, André Gorz, Cornelius Castoriadis o François Partant; als qui seguiren posteriorment, Gustavo Esteva en Mèxic, Arturo Escobar en Colòmbia, Vandana Shiva a la Índia i Raimon Panikkar a Catalunya... mentre que la crítica ecològica al creixement remet per Latouche a l'obra de l'economista Nicholas Georgescu-Roegen.

Per la seva banda, Fabrice Flipo (2009) en l'article "Viatge per la galàxia decreixent" publicat a la revista *Entropia* amplia les fonts que es creuen en el decreixement a quatre: la culturalista, la democràtica, l'ecologista i la bioeconòmica.

Segons Flipo la font culturalista té orígens antropològics, i tendria en Serge Latouche al seu màxim exponent a l'actualitat. La seva tesi principal seria la necessitat de descolonitzar l'imaginari col·lectiu de les bondats del desenvolupament, del productivisme i de l'economicisme imperants.

La font democràtica seria la resultant de les anàlisis d'Ivan Illich, i comptaria actualment amb Vincent Cheynet com a principal representant. Segons Flipo aquest corrent defensa la democratització, l'articulació de nous vincles socials a través de la relocalització i de la consolidació d'un fort espai públic que afavoreixi la presa de decisions dels ciutadans.

En tercer lloc, estaria la font ecologista, lligada a la conservació dels ecosistemes i al respecte per la vida. L'ecologisme posaria l'accent en la gravetat de la crisi ecològica i especialment en la insostenibilitat del model econòmic basat en el consum de combustibles fòssils. Segons Flipo l'ecologisme planteja una nova relació amb la naturalesa, una relació no basada en l'explotació sinó en el respecte i la coevolució.

Finalment, Flipo cita com a quarta font la bioeconòmica i al seu precursor Nicholas Georgescu-Roegen, el primer autor que planteja la qüestió ecològica des de l'economia, i del

qui tractarem a continuació, a partir de l'anàlisi de l'economista Óscar Carpintero (1972-), esdevingut un dels màxims experts en el seu pensament a Espanya⁵¹.

Georgescu-Roegen parteix de la crítica a l'apologia mecanicista del mercat pròpia de la teoria econòmica neoclàssica, és a dir, posa en dubte que el mercat pugui dur a terme per si mateix un repartiment just i equitatiu dels recursos naturals disponibles, en tant en quant la ciència econòmica convencional roman d'esquenes a les restriccions físiques imposades al flux continu de matèria i energia, que caracteritza a un planeta finit.

Georgescu-Roegen aplica les ciències naturals i les seves lleis a l'economia com si es tractés d'un cavall de Troia modern, l'estratègia de naturalitzar l'economia mitjançant l'aparell conceptual de l'entropia i els seus principis, és el mètode que li permet avançar en la crítica minuciosa de l'economia política i que desemboca finalment en la necessitat de transformació de l'economia convencional en economia ecològica.

L'economista romanès construeix la seva teoria econòmica a partir del concepte d'*entropia*⁵², al qual fa referència la segona llei de la termodinàmica, que diu que la transformació de l'energia segueix un flux únic i irreversible, passant d'energia disponible o aprofitable per a realitzar un treball a energia no disponible o no aprofitable, i així fins arribar a desaparèixer, o el que bé a ser el mateix, l'energia en el seu procés de transformació implica sempre un augment de l'entropia (passa de baixa a alta entropia), és a dir, duu com a resultat un increment d'energia no aprofitable.

El principi de l'entropia no nega la primera llei de la termodinàmica, coneguda com el *principi de conservació de l'energia*, segons la qual *l'energia ni es crea ni es destrueix, sinó que es transforma*; sinó que li afegeix una conseqüència important com ens recorda Carpintero (2006:127): "que en aquesta transformació, l'energia perd la seva qualitat i es degrada, disminuint les possibilitats per al seu aprofitament humà", establint en conseqüència

⁵¹ A nivell internacional la figura i el pensament de Georgescu-Roegen es començaren a recuperar a partir de la seva mort ocorreguda el 1994. Així a mitjans de la dècada dels 90 es produeix l'impuls definitiu per a la difusió de les seves obres en el món anglòfon per part dels seus deixebles i seguidors com Herman Daly, John Gowdy, Joseph Dragan, Kozo Mayumi i molts d'altres. En el cas d'Espanya, l'obra de Roegen va començar a ser coneguda a finals dels anys 80 gràcies a la tasca de Naredo i Alíer, a la qual s'hi va sumar posteriorment el propi Carpintero. El 1996, coincidint amb la primera edició en castellà de la seva principal obra *La ley de la entropía y el proceso económico* (1996), s'inicia una nova etapa d'atenció al seu pensament a Espanya. Per aprofundir en la recepció del pensament de Georgescu-Roegen a Espanya es pot consultar l'entrevista de Salvador López Arnal a Óscar Carpintero "En el centenario de Georgescu-Roegen" publicada el 2006 a la revista *El Viejo Topo* 220. pp.50-55.

⁵² El concepte d'*entropia* prové del grec i etimològicament vol dir *evolució*, encara que el seu significat més comú és *desordre* i *caos*. Té una dimensió clarament qualitativa i evolucionista, és a dir, és un concepte històric i dialèctic, ja que implica transformació, la qual cosa el fa irreconciliable amb el paradigma econòmic neoclàssic que és de tipus mecanicista, determinista i antievolutiu, en la mesura que tendeix a un equilibri o situació econòmicament estable amb independència de les circumstàncies històriques.

una determinació infranquejable, segons la qual "les transformacions energètiques mai podran ser eficients al cent per cent".

A partir de la constatació d'aquest procés termodinàmic que caracteritza el sistema natural, i per tant també el sistema econòmic, desenvolupa una revisió a fons de l'economia amb la finalitat d'adaptar-la al paradigma evolucionista i biològic i a les lleis de la termodinàmica o lleis que regeixen el comportament de l'energia i de la matèria. La pretensió és adequar els processos econòmics i socials als processos naturals regulats per l'entropia.

En un món sense entropia governaria el mecanicisme de l'economia ortodoxa, ja que no hi hauria escassetat d'energia, perquè tota l'energia es convertiria en treball i aquesta es podria recuperar en la seva totalitat invertint el procés de treball; però la llei de l'entropia ens diu que aquest supòsit no es dona realment, perquè l'energia perd la seva utilitat amb l'ús, ja que no es pot convertir de bell nou l'energia no disponible en energia disponible per a tornar a obtenir treball. Es pot dir que l'energia es degrada en el seu ús, perdent la seva capacitat de generar productes útils. això s'entén millor amb l'exemple d'una peça de carbó: "Si no fos per aquesta llei, podríem usar l'energia d'un tros de carbó, una i una altra vegada, transformant-lo en calor, el calor en treball, i el treball de bell nou en calor. Així mateix, motors, cases, i fins i tot els organismes vius (...) mai es desgastarien" (Carpintero, 2006:128), però la termodinàmica ensenya que la producció d'una mercaderia requereix la introducció adicional continuada de matèria i d'energia externa al procés a causa de la degradació irreversible que pateix l'energia durant la seva transformació en mercaderia i contaminació. Sense la llei d'entropia per cert, els organismes vius tampoc podrien existir en no produir-se cap canvi ni tampoc la seva possibilitat.

La lliçó que els economistes ortodoxes haurien d'extreure de l'entropia és que les activitats econòmiques haurien d'assolir nivells baixos d'entropia per garantir un menor consum d'energia en la transformació dels materials en coses útils.

Segons observa Óscar Carpintero (2006:131 i 132) de la llei de l'entropia, l'economia ecològica extreu el seu principal fonament i ensenyament:

"el procés econòmic començaria amb el consum de recursos de baixa entropia procedents del medi ambient i acabaria en la contaminació de l'entorn amb residus d'elevada entropia. Però si el procés econòmic de producció de mercaderies transforma recursos amb *baixa entropia* en béns i residus *d'alta entropia*, i si els béns també acaben convertits en rebuig després de ser utilitzats, llavors el resultat és un augment de l'energia no aprofitable o no disponible, i per tant, un augment de l'escassetat".

La llei de l'entropia identifica clarament un problema ecològic en el cor del sistema productiu: ve a demostrar l'escassetat objectiva⁵³ de l'energia lliure i disponible per a ser usada en els processos de producció, amb la qual cosa estableix l'existència de límits ecològics per al creixement econòmic, i la necessitat de decreixer econòmicament.

El resultat dels seus esforços investigadors per anar més enllà de l'economia convencional culminen en la seva obra més transcendent i influent en el moviment del decreixement *La llei de l'entropia i el procés econòmic* (1971), que conté la formulació de la quarta llei de la termodinàmica⁵⁴, que estableix com a evidència el fet que "la matèria, talment l'energia, està subjecte també a l'entropia, és a dir, es degrada de forma contínua i irreversible en matèria no disponible".

A efectes pràctics, aquesta llei suposa la necessitat de posar restriccions a les activitats humanes relacionades amb la producció i consum de recursos, ja que el reciclatge complet és una quimera a causa del fet que requeriria el consum d'una quantitat d'energia que no està disponible i d'una aportació addicional de matèria. El problema ecològic de fons és que el cicle de producció i consum genera un increment enorme i continuat de l'entropia en el medi ambient, i per tant, esdevé la principal font d'insostenibilitat del sistema biòtic. D'aquí la necessitat teòrica del decreixement econòmic i d'organitzar en la pràctica la reducció de la producció.

Georgescu-Roegen és conscient que els seus descobriments i les seves formulacions bioeconòmiques tenen decisives implicacions pràctiques sobre els sistemes humans, els quals necessàriament hauran de patir una profunda transformació social per tal d'ajustar-se a aquestes limitacions biofísiques. Amb la finalitat d'afavorir la transició cap a aquesta nova societat va formular un programa polític i bioeconòmic de mínims, un tant ingenu i utòpic, que es concretava en una sèrie de prescripcions que va recullir en el seu llibre *Energia i mites econòmics* (1976), i que es resumeixen en 6 punts: la prohibició de la fabricació d'armes; com a segon punt, la necessitat de promoure un nivell de vida decent per a la població dels països del Sud geopolític mitjançant la transferència de la capacitat productiva dels països enriquits, però evitant exportar estils de vida luxuriosos i insuportables a escala global; en tercer lloc, la disminució gradual de la població, fins a què adquirís un tamany ajustat a les capacitats

⁵³ L'escassetat objectiva, a diferència de l'escassetat en sentit econòmic, no té a veure amb els mitjans limitats que disposen els agents econòmics per satisfer les seves preferències contínuament creixents, sinó que es relaciona amb els límits biofísics, que es manifesten inevitablement en els processos de transformació econòmica, mitjançant l'increment dels nivells d'entropia.

⁵⁴ Aquesta quarta llei ve a ser un corol·lari de la segona llei o llei de l'entropia, en la mesura que amplia la seva validesa també a l'àmbit de la matèria. Basant-se en aquest principi, Georgescu dubta seriosament de la possibilitat d'un estat estacionari talment proposava el seu deixeble Herman Daly, arribant a polemitzar obertament amb ell per aquesta raó.

productives de l'agricultura ecològica, és a dir, va propugnar una reducció de la població als nivells que permetessin satisfer les seves necessitats alimentàries únicament amb productes provinents de l'agricultura ecològica; la quarta mesura consistiria en evitar el sobreconsum energètic, regulant el seu ús; com a cinquena mesura va proposar prohibir la fabricació de productes inútils i amb elevat cost ecològic; i finalment, l'objectiu del procés econòmic no havia de ser la producció de residus rebutjables, sinó la recerca del goig de viure⁵⁵.

Però aquest programa ètic i polític concret, construït a partir d'idees provinents del sentit comú, presenta un límit important i profund en la insaciabilitat de la naturalesa humana, acostumada a la comoditat i al confort proporcionats per la indústria. La tendència consumista agreujada pel cicle de producció i consum esdevé un obstacle important capaç de frenar l'aplicació del seu programa ètic de mínims, com reconegué el propi Roegen, es tractava d'una convicció que es retroalimentava del seu natural pessimisme. La seva tendència pessimista que creia també fortament arrelada en el pensar, el sentir i l'actuar humà, es reflecteix en les següents paraules recollides per Marcellesi (2008), que a més utilitza a tall de conclusió d'aquesta brevíssima exposició del seu pensament: "tal vegada el destí de l'ésser humà sigui una vida breu, més febril, excitant i extravagant, en comptes d'una vida llarga, vegetativa i monòtona".

Juntament amb les idees de Georgescu-Roegen, el decreixement es nodreix teòricament de pensadors crítics amb el capitalisme i amb la societat de consum, particularment de la crítica d'Ivan Illich (1926-2002) a la contraproductivitat del capitalisme i l'industrialisme, expressada en la seva obra *La convivencialitat* (1978), però també es troben desenvolupats en les obres d'aquest autor altres temes que conformen el paradigma del decreixement: la insostenibilitat econòmica, la sobrietat i l'autolimitació voluntàries, la deseconomitxació de la societat i la crítica a l'heteronomia, principalment.

Illich⁵⁶ va elaborar una teoria crítica ecològica de la societat industrial capitalista, les seves bases ideològiques i les principals institucions que la sostenen, que són l'escola⁵⁷, el sistema de salut i el model energètic de transport. Vegem a continuació les tres crítiques institucionals

⁵⁵ Segons Carpintero (2006:133-134) José Manuel Naredo visualitza un punt dèbil en la descripció per part de Georgescu-Roegen del procés econòmic en termes d'entropia, i prové de la confusió consistent en superposar dos nivells, el de la realitat i el del deure ser. Així, Naredo sosté que la finalitat de les transformacions econòmiques que tenen lloc durant el procés econòmic, no només no és la recerca del goig de viure ni el creixement personal, sinó que realment el que persegueix l'economia és el creixement econòmic i l'acumulació de riquesa material, que en molts de casos impedeixen el plaer de viure a la major part de les persones.

⁵⁶ El pensament d'Illich va ser divulgat per Europa als setanta gràcies a Gorz. Pigem l'ha recuperat per a la tradició filosòfica catalana. Una gran part de les traduccions al castellà de les publicacions i dels textos d'Illich es poden consultar al lloc web <http://www.ivanillich.org.mx/> que per cert, el mateix Illich va contribuir a posar en marxa, tal com explica el seu promotor Braulio Hornedo.

⁵⁷ Cal entendre *escola* en sentit ample, com a l'àmbit institucional de la formació.

amb més detall, a cadascuna de les quals va dedicar-hi un llibre. Així l'anàlisi de l'escola el va realitzar a *La societat desescolaritzada* (1971), el transport el va tractar a *Energia i equitat* (1974) i la qüestió de la medicina va ser el tema d'estudi de *Nèmesi mèdica* (1976)⁵⁸.

Començarem per exposar la seva crítica a l'escola. Illich acusa a l'escola d'haver-se constituït en un sistema d'exclusió, amb una total subordinació als imperatius econòmics mitjançant l'adopció d'un funcionament meritocràtic. Mentre l'escola ostenti el monopoli del coneixement, és a dir, sigui la única font d'accés i de reconeixement dels coneixements generarà permanentment desigualtats. En aquest àmbit del saber, Illich planteja que l'objectiu hauria de ser repartir equitativament l'accés al coneixement. La manera d'assolir aquest objectiu seria *desescolaritzar* la societat. L'escola deixaria de tenir el monopoli sobre el coneixement, i la seva funció passaria a ser desenvolupada per una pluralitat d'institucions socials, familiars, etc.

La crítica d'Illich a l'escola contribuirà a situar el problema de l'educació en l'adequat marc social de la formació de la ciutadania i serà incorporada en el programa polític del decreixement, influint concretament en l'aposta decreixentista per descolonitzar l'imaginari social dels valors consumistes dominants.

La segona crítica fa referència al sistema de salut. Illich denuncia que la societat industrial fa un ús elitista de la salut, ja que els avenços mèdics, en diagnòstic, tractament i innovació, que innegablement s'han assolit, no estan a l'abast de tothom, sinó només al servei de la població més privilegiada. Denuncia també la manca de reconeixement de la medicina tradicional en benefici de la medicina moderna, així com la seva substitució sistemàtica a les societats pobres per la moderna, sense que prèviament s'hagi produït un testeig ni una valoració pública de la seva eficàcia.

Amb l'avanç de la medicina moderna, la responsabilitat sobre la salut pública passa a estar en mans d'un cos mèdic d'especialistes, és a dir, està sota el control d'una corporació mèdica que conforma en nombre una part molt reduïda de la població, la qual cosa acaba creant una jerarquia en l'accés als seus serveis i una dependència que acaba autojustificant-se, i que suposa la creació d'una demanda d'atenció mèdica, centralitzada i impossible de satisfer. Illich (2011:377) ho expressa així: "Finalment, s'ha fet impossible per a la padrina, per a la tia o per a la veïna, fer-se càrrec d'una dona en cinta, d'un ferit, d'un malalt, d'un lesionat o d'un

⁵⁸ Les tres obres han estat reeditades en la seva edició en castellà per l'editorial Fondo de Cultura Económica el 2011, i es poden trobar en el primer dels dos volums dedicats a les obres completes. Recomanam la compilació de textos d'Illich a cura de Jordi Pigem citada a la bibliografia.

moribund, amb la qual cosa s'ha creat una demanda impossible de satisfer. A mesura que puja el preu del servei, l'assistència personal es fa més difícil, i habitualment impossible."

Per a Illich els avanços mèdics haurien d'haver permès una major capacitat de tractament i innovacions tècniques més eficaces al conjunt de la població. Les alternatives d'Illich al model de salut occidental passen per fomentar l'educació per la salut, per tal d'augmentar l'autonomia de la població, en el sentit d'incrementar els coneixements que capacitin al major nombre de persones a realitzar per si mateixes diagnòstics i automedicar-se, així com a preparar-les per a recuperar la disposició i les facilitats per tenir cura dels familiars malalts sense haver de recorre a intermediaris ni haver de pagar a cap persona externa un salari per assumir aquesta dedicació.

El model energètic en les societats sobreindustrialitzades lligat als combustibles fòssils i al condicionament de proveir-ne de forma creixent per tal de garantir l'ús massiu de l'automòbil i dels desplaçaments a major velocitat, també genera desigualtats i efectes insospitats, en aquest cas temporals i d'espai. L'accés a la velocitat i a l'espai és desigual ens ve a dir, mentre una èlit es desplaça i assoleix grans distàncies, el conjunt de la població pateix penúries de temps i té vetats els desplaçaments més llunyans per raons econòmiques. De manera que es pot establir una relació directa entre els mitjans de transport i la identitat de classe; això és especialment cert en el cas de l'automòbil, en relació al qual Illich acceptaria la màxima dita en sentit corrent de *digue'm quin cotxe tens i et diré qui ets*.

Els avantatges inicials que aportava l'ús de l'automòbil en relació a la velocitat i a l'espai recorreguts, es dilueixen amb l'accés massiu del conjunt de la població al vehicle privat. En un sentit més general, les conclusions de l'estudi d'Illich posen en qüestió l'eficiència del model de mobilitat, i destapen que es tracta d'un model que en comptes d'alliberar a la població del temps els fa més esclaus dels horaris i de les infraestructures consagrades al transport privat. Així la societat inverteix cada vegada més temps en els desplaçaments del que suposadament la circulació li permet guanyar.

No perdem de vista que els sistemes analitzats (escola, assistència mèdica i transport) considerats en el seu conjunt són en realitat subsistemes del sistema industrial, el qual necessita generar contínuament noves necessitats per tal de col·locar la sobreproducció permanent de béns i de serveis. Illich (2011:372) ens descriu la relació existent entre els tres subsistemes i el sistema industrial a la seva obra cabdal, *La Convivencialitat*:

"El sistema escolar m'ha semblat l'exemple-típus d'un escenari que es repeteix en altres camps del complex industrial: es tracta de produir un servei, anomenat d'utilitat pública, per satisfer una

necessitat anomenada elemental. Llavors, la nostra atenció es traslladà al sistema de l'assistència mèdica obligatòria i al sistema de transports que, en ultrapassar un determinat llinar de velocitat, també es converteixen, a la seva manera, en obligatoris. La superproducció industrial d'un servei té efectes secundaris tan catastròfics i destructors com la superproducció d'un bé".

Illich va observar que els resultats produïts a cadascun dels tres sistemes contradiuen als esperats, que l'esperada productivitat no es dona, sinó que es manifesta una tendència contrària, la *contraproductivitat*, definida com a un fenomen negatiu produït pel sobrecreixement d'un sistema o institució (escola, medicina, cotxe) més enllà d'un llinar a partir del qual els resultats contradiuen els fins. Es manifesta per exemple, en el fet que l'educació en comptes d'educar, que seria el resultat inicialment esperat, embeneïtex; es dona també quan la medicina en comptes de curar, emmalalteix; o quan el transport condueix a la lentitud i immobilitza. Per a Illich la contraproductivitat s'instal·la en la dinàmica social fatalment i d'una forma inevitable, en el moment en què la productivitat ha traspasat certs llinars, és a dir, com a resultat esperat de la crisi provocada per la subordinació total i absoluta de les institucions industrials al creixement sense límits.

Dels límits al creixement observats en els tres subsistemes, Illich (2011:372) extreu com a conseqüència la insostenibilitat general del conjunt del sistema industrial, és a dir, extreu com a conclusió l'existència d'uns límits inherents als processos de producció i de creixement:

"Així doncs, ens trobam enfrontant un ventall de límits al creixement dels serveis d'una societat; com en el cas dels béns, aquests límits són inherents al procés de creixement, i per tant, ineludibles. De manera que podem concloure que els límits assignables al creixement han d'abarcabar també als béns i als serveis produïts industrialment. Són aquest límits els que hem de descobrir i posar de manifest".

Al productivisme industrial guiat pel dogma del creixement (injustificable, per altra banda, dins una societat igualitària i justa), Illich hi contraposa la societat convivencial, fonamentada sobre un contracte social revisable col·lectivament, garant de la llibertat i la participació individuals en la creació de vida social i de relacions espontànies sempre noves, baix la regla d'or de no lesionar la llibertat dels altres.

El trànsit de la societat industrial a la convivencial es produirà mitjançant la transformació profunda del sistema de producció i de consum en una forma i organització que permeti el retrobament de la dimensió personal i de la col·lectiva, que ha d'anar acompanyada de la substitució dels valors tècnics pels valors ètics, i de la recuperació de la perspectiva personal,

des de la qual determinar les necessitats. La construcció d'aquesta societat postindustrial serà en part també possible gràcies als progressos científics i al desplegament d'eines eficients i optimitzadores,⁵⁹ que no estiguin al servei de l'explotació de la natura ni de les persones. Aquests també són objectius del decreixement.

Ara bé, la transició cap a una societat convivencial, autònoma, plural i equitativa, no estarà exempta de perills i de sacrificis, i d'exigències també, ja que implica la necessitat d'ajustar-se a uns límits, de renunciar a la sobrepoblació, la sobreabundància i el superpoder, i d'adoptar un estil de vida senzill i auster a escala individual i comunitària. En aquesta nova societat en construcció el lliure exercici de la creativitat personal mai ha d'acabar imposant als altres eines, feines, coneixements ni cap mena de consum obligatori, ni tampoc cap forma determinada de govern.

Quin seria el destí de l'escola, del transport i de la sanitat en una societat convivencial? Deixam que sigui el propi Illich (2011:399) el qui respongui:

"Una societat convivencial no prohibeix l'escola. Proscriu el sistema escolar pervertit en eina obligatòria, basada en la segregació i el rebuig dels fracassats. Una societat convivencial no suprimeix els transports interurbans a gran velocitat, excepte que la seva existència impedeixi garantir al conjunt de la població la possibilitat de circular a la velocitat i al ritme que un mateix decideixi".

En una societat convivencial finalment, l'atenció mèdica i la cura dels malalts seria una funció social desprofesionalitzada, assumida per qualsevol persona amb sensibilitat i coneixements per tractar al malalt. Per a Illich (2011:410) en una societat així:

"qualsevol podria tenir cura del seu pròxim i hauria de fer-ho, simplement es donaria el cas que uns serien més experts que d'altres. En una societat on es naixés i es morís a casa, o en la qual el lesionat i l'idiota no fossin desterrats de la plaça pública, on se sapigués distingir la vocació mèdica de la professió de plomer, es trobarien persones per ajudar als demés a viure, a patir i a morir".

També influeixen en el decreixement teòrics com Jacques Ellul (1912-1994), pare intel·lectual d'Illich, que destaca per ser un gran pensador de la tècnica, elaborant un pensament crític sobre la societat tecnològica sobre el qual es fonamenta bona part del discurs

⁵⁹ Illich diferenciava entre *eines convivencials* com ara la bicicleta i *eines destructores*, com per exemple, les autopistes, les explotacions mineres a cel obert i també l'escola. Illich considerava que les eines destructores augmentaven l'heteronomia, l'explotació i la dependència, amb independència de les mans que les utilitzin.

del moviment ecologista francès. Altres autors influents en la literatura decreixentista són Mahatma Gandhi (1869-1948), Henry David Thoreau (1817-1862), Karl Polanyi (1886-1964), Edgar Morin (1921-), François Partant (1926-1987), i també a l'Àfrica hi ha autors influents com ara Albert Tévoédjrè (1929-).

Menció a part, mereixen també dos dels grans teòrics precursors del moviment, Cornelius Castoriadis (1922-1997) i André Gorz (1923-2007) per la seva influència en els actuals teòrics del decreixement.

Castoriadis, intel·lectual i militant d'esquerrres, revolucionari antiestalinista, economista i filòsof, que exercirà també de psicoanalista, va destacar per les seves importants aportacions al pensament polític, sobretot per la teoria sobre la democràcia directa, juntament amb la seva reflexió sobre el poder i la concepció favorable a l'autonomia social⁶⁰. Precisament la preocupació per l'autonomia és un tema compartit amb Illich, encara que amb accents diferents: així mentre en Illich l'autonomia adquireix un sentit més tècnic que polític, és a dir, estaria més lligada a la contraproductivitat; en Castoriadis l'autonomia desembocaria en la democràcia directa i assembleària (autoorganització social).

Castoriadis ha llegat al decreixement entre d'altres idees, la necessitat de destruir la centralitat de l'economia, i deixar-la en el lloc que li correspon com a un mitjà; la idea de la reducció del consum i de l'adopció d'una vida frugal; la concepció d'una societat lliure i autogestionada, on el poder és exercit igualitàriament i de forma justa per la col·lectivitat, no hi ha estat, ni exèrcit, i els individus comparteixen l'autonomia que està contínuament en joc a través de la formació. El dilema de decreixer democràticament o de forma imposada mitjançant un règim autoritari és bàsicament una transposició del lema del seu programa polític: *socialisme o barbàrie!* Castoriadis determina també el full de ruta de la desitjada societat autònoma establint que el trànsit cap a l'opció política més raonable, la democràcia ecològica, passa per la posada en qüestió dels valors dominants i la crítica a la ideologia del desenvolupament a través de la praxis alliberadora i transformadora del pensament.

Gorz, periodista i escriptor compromès, va ser un dels pioners de l'ecologia política, especialment de la crítica a la ideologia del creixement, teòric crític del capitalisme i del socialisme, seixanta-vuitista partidari de l'ecologisme anticapitalista, situat en la nova esquerra, amb un discurs autogestionari, fidel a l'existencialisme com el concebé Sartre; és conegut en el món acadèmic per la seva filosofia del treball i per la proposta radical d'abolir

⁶⁰ Xavier Pedrol ha estat el responsable d'una interessant antologia d'escrits polítics de Castoriadis, i també ha estat l'autor de l'estudi crític de la vida i de l'obra que conforma la introducció. Castoriadis, C. *Escrits polítics*, Madrid, 2005.

el treball assalariat i de fundar una societat del post treball, en base al reconeixement d'una renda d'existència suficient i universal⁶¹.

Gorz era conscient de la importància de la crítica al treball en tant que mentre es considerés en un sentit productivista com a font principal de riquesa, l'essència del capitalisme continuaria intacte. D'aquest punt de vista, pot ser molt il·lustratiu recuperar el discurs polític que utilitzava contra la centralitat del treball. Diu Gorz a una entrevista concedida al diari argentí *Clarín* el 1999 amb motiu de la publicació del llibre *Misèries del present, riquesa del possible*: "El discurs sobre el caràcter central del treball, sobre la perpetuïtat de la societat laboral, de la societat salarial, té una funció d'estratègia de poder per part de la burgesia, del capital i dels ocupadors". Malgrat aquesta crítica, no planteja la desaparició del treball en sentit absolut, car és conscient que sempre caldrà mantenir un cert tipus de treball. La seva proposta passa per mantenir el treball com a activitat transformadora del medi ambient, generadora de béns i de serveis realment necessaris, o com a realització personal; i per suprimir el treball assalariat a temps complet i de caràcter indefinit, és a dir, el treball com a ocupació laboral.

Es va mostrar favorable a un altre tipus de treball que permetés treballar menys i d'una altra manera, que afavorís la superació del paradigma productivista i que impedís la perpetuació de les relacions de domini inherents al procés de producció industrial i que afavorís l'autoproducció, l'autorealització personal i la realització d'una societat autònoma, relacional i postcapitalista basada en una economia de béns comunals, inapropiables, com la gratuïtat i el coneixement.

A finals dels anys 70 del segle XX, Gorz ja havia fet referència al decreixement, però caldrà esperar fins al final de la seva vida, per trobar un text on analitza més a fons i en primer pla la idea del decreixement. Es tracta de l'assaig "Crisi mundial, decreixement i sortida del capitalisme" del 2007, on es va pronunciar obertament a favor del decreixement com a alternativa política, sempre i quant es mantingués en la seva radicalitat anticapitalista. Diu Gorz (2008:129) al principi del text esmentat en favor del decreixement:

"el decreixement és una bona idea: indica la direcció cap a on fa falta anar, i convida a imaginar com viure millor consumint i treballant menys i d'una altra manera. Però aquesta bona idea no pot trobar una traducció política: cap govern s'atreveria a posar-la en pràctica, cap dels

⁶¹ Joaquín Valdivielso, professor de filosofia, ètica i política del medi ambient de la Universitat de les Illes Balears, és el responsable de l'edició de l'antologia de textos de Gorz, publicada per Los Libros de la Catarata amb el nom *Crítica de la razón productivista*, ens ofereix també, a l'inici del llibre, un estudi crític amb importants claus per interpretar la vida i l'obra de Gorz. Valdivielso, J. *"André Gorz, crítico de la razón productivista"*, 2008.

actors econòmics l'acceptaria –excepte en el cas que la seva aplicació no fos fragmentada en mesures subalternes, escalonada en un o diversos decennis, i buidada d'aquesta manera del seu potencial de radicalitat amb la intenció de fer-la compatible amb la perpetuació del sistema econòmic dominant-".

Del mateix any 2007 data l'article "La sortida del capitalisme ja ha començat", en el qual convida obertament a acollir-se de forma civilitzada al decreixement en tant que alternativa civilitzatòria global al capitalisme. Diu Gorz (2011:25): "el decreixement és aleshores, un imperatiu de supervivència. Però suposa una altra economia, un altre estil de vida, una altra civilització, i també altres relacions socials. Sense aquestes premisses, només es podrà evitar el col·lapse mitjançant restriccions, racionaments, repartiment autoritaris de recursos, propis d'una economia de guerra". Al parer de Gorz, la humanitat en termes generals no es troba en disposició d'elegir el seu futur, la única alternativa viable passa per abandonar el capitalisme sí o sí: "de forma civilitzada o bàrbara". Per tant, l'únic marge de llibertat realment existent per a la humanitat és elegir quina d'aquestes dues sortides segueix i el ritme de la transició.

En cap cas Gorz (2008:77) considera irrealitzable ni utòpica la idea del decreixement, com ens avança en aquest fragment extret del tex "Ecologia i Llibertat" (1977):

"Avui en dia la utopia no consisteix en preconitzar el benestar mitjançant el decreixement i la subversió de l'actual manera de viure; la utopia consisteix en creure que el creixement de la producció social encara pot aportar el superbenestar i que l'esmentat creixement és materialment possible"⁶².

El decreixentisme ha recuperat de Gorz sobretot la crítica al creixement, el model de societat austera que compatibilitza una vida millor, treballant i consumint menys, i la seva idea de renda bàsica, a través de la qual la renda personal es desconnecta de l'obligació de treballar i fa visible l'horitzó de la fi del treball i l'entrada en una societat de l'oci (desmercantilitzat). Finalment, el decreixement s'ha contagiats del seu optimisme que mai va deixar d'estar present al llarg de la seva vida.

El sociòleg francès Marcel Mauss (1872-1950) amb el seu prestigiós *Assaig sobre el do* (1925)⁶³ ha influït també en el decreixement com a font inspiradora de vincles socials i d'intercanvis no mercantils. Podem dir amb Latouche (2012:71) que l'esperit del don està

⁶² És convenient complementar la cita amb la lectura del text sencer, per tal de contextualitzar-lo en el marc de la crítica al creixement. En castellà existeix una traducció d'un fragment del text a la recopilació feta per Joaquín Valdivielso dins *Crítica de la Razón Productivista*, com a mostra representativa concreta del pensament de l'autor en l'època del postmaig del 68.

⁶³ Existeix una edició castellana d'aquesta obra a l'editorial Katz del 2009.

present com a inspiració en la construcció de la utopia concreta de la societat del decreixement, especialment en la descolonització de l'imaginari econòmic i en la reintroducció de l'economia en la seva funció social.

Mauss (2010:229) va observar que en les societats premodernes funcionava un sistema de prestacions i contraprestacions on tant individus com grups intercanviaven no només la totalitat de les seves propietats, sinó sobretot favors, danses, festes, regals, i altres prestacions, seguint unes normes socials que obeïen la lògica del don i contradon que es podria resumir en la sentència maorí que diu *"dóna tant com rebis i tot estarà molt bé."*

Però Mauss també va observar que les societats modernes no són unidimensionals i que juntament a la recerca de l'interès individual que caracteritza l'economia utilitarista conviuen manifestacions i comportaments morals públics de generositat i d'altruisme, de donació i d'intercanvi de favors, d'ajuda mútua:

"Gran part de la nostra moral i de la nostra vida roman en aquesta mateixa atmosfera on es mesclen el don, l'obligació i la llibertat. Per sort, encara no tot es classifica en termes de compra-venda. Les coses encara tenen un valor sentimental a més del seu valor venal i, de fet, existeixen valors que només són d'aquesta mena. No tenim només una moral de comerciants encara ens queden persones i classes que conserven els costums d'antuvi, i gairebé tots nosaltres ens hi adherim, almanco en certes èpoques de l'any o en determinades ocasions."

En aquesta mateixa direcció econòmica d'ajuda mútua desinteressada es pot comprendre la integració formal dels valors comunitaristes en alguns principis del dret modern que s'apliquen avui en dia, com seria el cas, per exemple, de la legislació sobre la seguretat social, inspirada segons Marcel Mauss en el següent principi:

"El treballador ha donat la seva vida i el seu treball a la col·lectivitat, per una banda, i als seus patrons, per una altra, i si bé ha de col·laborar amb la seva assegurança, els qui s'han beneficiat dels seus serveis no han saldat el seu deute mitjançant el pagament del salari, i el propi Estat, representant de la comunitat, ha d'oferir-li, juntament amb els seus patrons i la seva pròpia participació, certa seguretat en la vida, contra la desocupació, contra la malaltia, contra la vellesa, contra la mort."

Per a Mauss l'esperit de donació a les societats modernes ha d'abandonar els espais perifèrics i recuperar el paper central que ocupava en les societats premodernes, d'aquesta manera pensava que seria possible desplaçar a *l'homo oeconomicus* i superar la ideologia econòmica productivista i mercantilista dominant.

Els resultats dels estudis etnogràfics de Mauss han transcendit la seva època, com ho prova el fet que el seu llinatge ha estat escollit per donar nom a moviments antiutilitaristes i prodecreixentistes com el MAUSS⁶⁴, que literalment vol dir *Moviment Antiutilitarista en Ciències Socials*. El MAUSS elabora una crítica culturalista radical al desenvolupament, orientada per una antropologia basada en l'*Homo donator* com a alternativa a l'antropologia econòmica hegemònica de l'*Homo oeconomicus*.

Segons el MAUSS l'ésser humà entès com a *Homo oeconomicus*, que es comporta invariablement i de forma universal seguint un model racional i utilitarista de presa de decisions, és una construcció contrafàctica vinculada a la concepció econòmica dominant de tipus neoclàssic i a la societat capitalista, i en tant que tal, es pot substituir per una altra concepció antropològica, no és cap realitat objectiva que hagi d'estar necessàriament per sobre dels interessos, les necessitats i les decisions humanes.

L'atac als fonaments antropològics de la societat capitalista per part del MAUSS té l'objectiu de soscavar les arrels de la societat de mercat basada en el dogma de l'autoregulació dels agents econòmics racionals; amb la finalitat de facilitar la seva evolució cap a una societat relacional, que preservi els vincles comunitaris mitjançant la creació de símbols identitaris comuns, a través de la desmercantilització de l'imaginari social i l'adopció d'una economia basada en el *do*, en la donació, entesa en un triple sentit, com a obligació de donar, de rebre i de retornar a qui ha donat.

L'economia del do, també anomenada, *cultura del regal*, segueix la seva pròpia lògica al marge del mercat per tal de proveir de béns i de serveis a la població sense cap acord formal que determini una retribució concreta. Es tracta d'una mena d'altruisme recíproc, on es dona sense esperar res a canvi, però el fet que tothom acabi donant fa que a la vegada tothom rebi també un regal a canvi, habitualment molt més del que ha donat, a causa del vincle emocional que s'estableix entre relacionats -donant i rebedor-; moltes vegades la recompensa, el *contradò*, no té un caràcter material, però juga un paper fonamental per a garantir la satisfacció de les necessitats bàsiques i per evitar l'exclusió econòmica i social.

El descobriment de la presència de xarxes de donacions clàniques a molts de pobles africans permeté analitzar a fons aquest fenomen social, i establir observacions interessants com les que fa Latouche (2009:102-103) respecte del fet que els africans quan estableixen aquests vincles socials recíprocs no són conscients que estan fent economia, perquè l'intercanvi de béns i serveis està dissolt dins els lligams socials, dins clans solidaris que

⁶⁴ *Mauss* és un moviment antiutilitarista que edita una revista i també un diari. La revista es pot consultar al web <http://www.revuedumauss.com.fr/>; mentre que el web del diari és: <http://www.jornaldomauss.org/>

s'estructuren en xarxes relacionals a mode de famílies ampliades, d'entre 200 i 300 membres, amb mares, cosins, padrins, cunyats i altres parents socials.

L'economia del do ha perdurat localment en les societats occidentals en els marges del sistema, dins un àmbit comunitari alternatiu; adoptant formes més ampliades, anant més enllà dels llaços de parentiu i articulant-se socialment a través d'oïnegés i de xarxes socials comunitàries que exerceixen com a família ampliada. Les noves formes de sociabilitat de reintroducció parcial de l'economia en la societat, han desembocat en noves experiències de cooperatives, monedes socials, bancs de temps, d'intercanvis gratuïts, organitzades pels propis ciutadans, amb la qual cosa assistim a intercanvis solidaris propis d'una economia de favors i de serveis mutus, com per exemple, intercanviar el favor de tenir cura dels nins en absència dels pares per alguna reparació domèstica, o realitzar tasques domèstiques a canvi d'aliments, o el fet més bàsic de compartir un hort. Però les donacions han adquirit una dimensió global mitjançant les noves tecnologies de la informació i de la comunicació. Via internet s'intercanvien i comparteixen gratuïtament coneixements i continguts.

En el decreixement com hem vist hi conflueixen idees, arguments, temes i estratègies plurals provinents del pacifisme, l'anarquisme, l'antiindustrialisme, l'antiutilitarisme, el culturalisme, l'ecologisme polític, la bioeconomia o economia ecològica, el marxisme crític, l'antidesenvolupisme, el situacionisme, l'ecofeminisme, entre d'altres corrents de pensament que en la majoria de casos són molt més antics que ell, la qual cosa genera alguns dubtes sobre l'originalitat del moviment, però a la vegada està suposant un fort estímul per a la renovació i l'actualització d'aquests enfocaments.

Els autors decreixentistes a més són conscients que estan contribuint a configurar un paradigma que connecta amb grups i moviments socials amb pràctiques renovadores, a través d'una narració plural que pren una formulació més o manco anticapitalista, antipatriarcal, antiutilitarista, sostenibilista, ecologista i alterglobalitzadora.

La lògica d'ampliació de les bases intel·lectuals i socials que està seguint el decreixement en la seva configuració actual té el perill de perdre coherència teòrica en el seu conjunt, diluint-se en un conjunt heterogeni de tendències, impossibles d'harmonitzar. Tal vegada com a prevenció d'aquesta amenaça i com a legitimació també, els principals representants del decreixement estan dedicant enormes esforços intel·lectuals per donar a conèixer i refermar les connexions existents amb autors de prestigi ja desapareguts com Illich i Castoriadis, sense descuidar-se de reivindicar com a decreixentistes les noves teories i pràctiques socials reformistes que emergeixen entorn a l'economia de la felicitat, l'economia del bé comú o economia ciutadana i a l'economia solidària.

IV LA UTOPIA CONCRETA DEL DECREIXEMENT: EL PROGRAMA POLÍTIC DE TRANSICIÓ

El decreixement s'insereix plenament en el projecte polític d'autonomia i emancipació humana inaugurat per la Modernitat filosòfica, encara que s'expressa principalment com a una crítica radical contra la consumació d'aquest programa ideal, en tant que desemboca en una societat heterònoma sotmesa a la tirania de l'economia i a la confiança irracional en els beneficis del progrés científic i tècnic. És sabut que la llavor de l'ambivalència es troba ja present en els orígens de la Modernitat, concretament, en la voluntat de domini racional de la naturalesa. Aquesta ambigüitat acaba contagiant al decreixement. D'una banda, el decreixement pretén assolir els ideals polítics il·lustrats de llibertat, igualtat i fraternitat, receptant més Modernitat, és a dir, aprofundint en els valors democràtics i ètics, representats per la democràcia radical de Castoriadis i la convivialitat d'Illich anticipada pels lligams socials d'amistat i l'esperit del do de Mauss; de l'altra, planteja la necessitat de superar la Modernitat, deixant enrere la societat industrial governada per l'individualisme i l'economia de mercat que ha traït els seus principis fundants.

Amb la crisi financera i econòmica actual el decreixement ha sabut trobar la seva oportunitat per reivindicar-se políticament, amb un programa plural equidistant tant de les velles solucions socialdemòcrates de reactivació econòmica de caire neokeynesià com de l'austeritat imposada o de la combinació perversa d'austeritat i creixement (austeritat per als més desfavorits i creixement per a les classes riques i poderoses). La crisi ha estat una *bona crisi* per al decreixement, en el sentit que li dóna Pigem, d'oportunitat per plantejar canvis.

Latouche (2009b:xx) ha resumit l'ideari polític decreixentista, el conegut cercle virtuos del decreixement, en vuit objectius: reavaluar, reconceptualitzar, reestructurar, redistribuir, relocalitzar, reduir, reutilitzar i reciclar. Així, caldria *reavaluar* els valors i les creences, entorn als quals s'organitza la vida; *reconceptualitzar* la mirada sobre el món (repensant els conceptes de riquesa i pobresa); *reestructurar* el sistema de producció i les relacions socials en funció de nous valors; *redistribuir* les riqueses i l'accés al patrimoni cultural; *relocalitzar* l'economia acursant la distància entre productors i consumidors, de manera que s'avanci cap a una producció a escala local per a les necessitats locals; *reduir* l'impacte sobre la biosfera dels modes de producció i de consum; *reutilitzar* aparells i béns d'ús; i *reciclar* el rebuig produït per les activitats humanes. Latouche (2009b:70) afegeix a aquestes 8 ERRES, l'erra de

resistir, que cita apart perquè considera present en les altres, ens recorda que cal pensar aquests objectius de forma interdependent, encara que atribueix un paper estratègic a reavaluar, reduir i relocalitzar, introduïnt una certa jerarquia.

Són propostes per a un funcionament social ideal, utòpiques per tant, però a la vegada concretes, possibles i realitzables, en la mesura que es precisen en un programa *quasi-electoral*, un programa de transició, baix el qual Latouche (2009b:104 i ss.) engloba els següents punts: retrobar una *petjada ecològica*⁶⁵ igual o inferior a un planeta; internalitzar els costos del transport; relocalitzar les activitats; restaurar l'agricultura pagesa; reconvertir els beneficis productius en reducció de temps de treball i en creació de llocs de feina; promoure la producció de béns relacionals; reduir la tudadissa d'energia; penalitzar les despeses en publicitat; i decretar una moratòria sobre la innovació tecnològica per fer balanç i reorientar la investigació científica i les aplicacions tècniques cap a la satisfacció de les necessitats.

D'acord amb aquest programa polític, Latouche (2009b:91) estableix que en el Sud s'ha de posar en marxa un *desdesenvolupament* entorn a altres ERRES complementàries a les ja conegudes i que serien: rompre (amb la dependència econòmica i cultural del Nord), relligar (amb la història interrompuda pel desenvolupament, el colonialisme i la globalització), retrobar (la identitat cultural), reintroduir (l'autoproducció local i els valors antieconòmics precoloniais), recuperar (les tècniques i habilitats tradicionals). En definitiva, el Sud hauria de reconquerir l'autonomia perduda; mentre que el Nord ha de restituir l'honor perdut del Sud, reemborsant-li el deute ecològic i entrant amb partenariat amb ell, però anant alerta a caure en plantejaments i accions etnocentristes.

Certament, observam en la manca de model d'estat una debilitat important, atribuïble a la desconfiança en l'estat heretada de l'antiestatisme d'Illich i Castoriadis. D'acord amb això, el decreixement no articula un projecte d'estat, sinó que es posiciona a favor de les *bioregions*⁶⁶, petites comunitats locals, democràtiques, postcapitalistes i allunyades del socialisme productivista. De la mateixa manera que no es recolza en un estat ni teòric ni realment existent, el projecte polític decreixentista tampoc recorre a un subjecte històric privilegiat que el dugui a terme, sinó que confia el seu projecte en subjectes en plural i en aliances i convergències estratègiques que es puguin conformar des de baix, des de la praxi autònoma.

⁶⁵ La *petjada ecològica* és un indicador desenvolupat durant la dècada de 1990 pels economistes Mathis Wackernagel i William Rees. Es tracta d'un indicador de caràcter físic que ha esdevingut molt útil per demostrar la insostenibilitat del mode de vida occidental. Aquest indicador mesura la superfície planetària dedicada a mantenir les activitats econòmiques a escala global, reflectint el grau d'utilització del medi ambient. Té en compte els recursos consumits en el procés de producció i consum, considera també els residus resultants.

⁶⁶ Una *bioregió* o *ecoregió* segons la definició proporcionada per Latouche i Harpagès (2010:99) seria "una entitat espacial coherent que tradueix una realitat geogràfica, social i històrica". Pot ser tant rural com urbana i ha d'estar impregnada d'una gran capacitat d'autosostenibilitat ecològica.

V CONCLUSIONS

El decreixement és a la vegada un concepte i un moviment que engloba una pluralitat d'autors i de corrents. Del seu caràcter plural es deriva la dificultat de definir-lo. Al llarg del present treball ens hem ocupat de caracteritzar-lo a través de les seves metàfores i símbols identitaris com el caragol, i sobretot de la seva articulació entorn a diverses crítiques: la crítica ecològica al creixement econòmic, la crítica política a la Modernitat i la crítica cultural als valors consumistes. En la part propositiva, hem destacat la configuració del decreixement com a projecte de transició d'una societat de consum malbaratadora de recursos cap a una societat frugal ajustada als límits naturals i a les necessitats bàsiques. Hem distingit el decreixement que s'expressa individualment del que ho fa col·lectivament. En la seva dimensió individual equival a la simplicitat voluntària i en la seva vessant social hi conflueixen una gran diversitat de moviments. Els partidaris del decreixement s'han agrupat entorn a cercles intel·lectuals i a l'activisme social, en una simbiosi fructífera amb una evolució pròpia segons els països.

Però el decreixement està sotmès a fortes crítiques i controvèrsies. Sovint es nega que disposi de bases intel·lectuals sòlides. Les controvèrsies afecten fins i tot a la paternitat del concepte. La primera objecció s'explica pel fet que reivindica fonts intel·lectuals més antigues que ell. La segona qüestió posa en dubte l'existència de l'etapa inicial de definició, que de ser certa, desplaçaria els seus orígens al segle XXI, però no entraria en el fons de les seves idees ni afectaria a la seva identitat com a moviment. Aquestes crítiques s'estenen també a la seva originalitat, la qual cosa no incomoda gaire, ja que no és propi del moviment ocultar les seves fonts. Una part del present treball ha consistit precisament en donar resposta a aquestes objeccions posant en relació el decreixement amb el pensament dels autors que l'inspiraren.

Quant a la seva dimensió política, afirmam que presenta mancances importants, entre les quals destaca la indefinició respecte un model d'estat; afirmam també que la pràctica decreixentista supera amb escreix el seu programa polític de mínims, com es fa palès si seguim les experiències socialment existents.

El seu èxit o fracàs dependrà en part de la capacitat d'aglutinar entorn al projecte a col·lectius històricament confrontats com l'ecologisme i el moviment obrer i d'estendre la seva influència cap a amplex sectors socials. Està per veure el recorregut intel·lectual i polític del moviment, el qual dependrà en bona mesura de la capacitat per superar les limitacions pròpies de les modes passatgeres. En qualsevol cas, caldrà estar atents a la seva evolució.

Bibliografía

- BAYON, D., FLIPO, F., SCHNEIDER, F. (2010): *Decrecimiento. 10 preguntas para comprenderlo y debatirlo*. El Viejo Topo: Barcelona.
- BARCIA, J.V. (2010): "Entrevista a Serge Latouche", *El Ecologista* 64.
- BLANCO GRAU, L. (2008): "Movimientos por el decrecimiento en Europa", *Ecología Política* 35. pp. 131-134.
- CACCIARI, P. (2010): *Decrecimiento o barbarie*. Icaria: Barcelona.
- CARPINTERO, O. (2006): *La bioeconomía de Georgescu-Roegen*. Montesinos: Barcelona.
- CASTORIADIS, C. (2005): *Escritos políticos*. Los Libros de la Catarata: Madrid.
- COL·LECTIU REVISTA SILENCE. (2006): *Objetivo decrecimiento*. Leqtor: Barcelona.
- DI DONATO, M. (2009): "Decrecimiento o barbarie. Entrevista a Latouche", *Papeles* 107. pp.159-170.
- DUPIN, E. (2009a): "El decrecimiento ya no parece una locura", *Le Monde Diplomatique* <http://www.rebellion.org/>.
- (2009b) "El decrecimiento, una idea que se abre camino con la recesión", *Le Monde Diplomatique* 167.
- FERNÁNDEZ DURAN, R. (2011): *El antropoceno*. Virus: Barcelona.
- FLIPO, F. (2009): "Viaje por la galaxia decreciente", *Entropia*, (16/04/2009).
- FRESNEDA, C. (1998): *La vida simple*. Editorial Planeta: Barcelona.
- GADREY, J., MARCELLESI, F. I BARRAGUÉ, B. (2013): *Adiós al crecimiento*. El Viejo Topo: Barcelona.
- GARCÍA CAMARERO, J. (2010): *El decrecimiento feliz y el desarrollo humano*. Los Libros de la Catarata: Madrid.
- GORZ, A. (2011): *Ecológica*. Clave intelectual: Buenos Aires.
- (2008): *Crítica de la razón productivista*. Los Libros de la Catarata: Madrid.
- ILLICH, I. (2011): *Obras reunidas vol.1*. Fondo de Cultura Económico: Méjico.
- (2009): *Textos escollits*. Tres i Quatre: València.
- KLOTOWSKY, M. (1999): "Oficios del saber y del trabajo. Entrevista a Andre Gorz", *Clarín* <http://www.verds-alternativaverda.org> (21/02/1999).
- KUHN, T.S. (1985): *La estructura de las revoluciones científicas*. FCE: Mèxic.
- LATOUCHE, S. (2012): *Salir de la sociedad de consumo*. Octaedro: Barcelona.
- (2011): *En defensa del decreixement*. Tres i Quatre: València.
- (2009a): *Sobrevivir al desarrollo*. Icaria: Barcelona.

- (2009b): *Petit Tractat del Decreixement serè*. Tres i Quatre: València.
- (2009c): *Decrecimiento y postdesarrollo*. El Viejo Topo: Barcelona.
- (2008): *La apuesta por el decrecimiento*. Icaria: Barcelona.
- LATOUCHE, S. I HARPAGÈS, D. (2011): *La hora del decrecimiento*. Octaedro: Barcelona.
- LINZ, M., RIECHMANN, J. I SEMPERE, J. (2007): *Vivir (bien) con menos*. Icaria: Barcelona.
- LÓPEZ ARNAL, S. (2006): "En el centenario de Georgescu-Roegen. Entrevista con Óscar Carpintero", *El Viejo Topo* 220. pp.50-55.
- MARCELLESI, F. (2008): "Nicholas Georgescu-Roegen, padre de la bioeconomía", <http://florentmarcellesi.wordpress.com/>.
- MARTÍNEZ ALIER, J. (2011a): "Sicco Mansholt, el presidente de la Comisión Europea que planteó el decrecimiento", *Ecología Política* 42. pp. 125-130.
- (2011b): "Macroeconomía ecológica, metabolismo social y justicia ambiental". *Historia Actual* 9. pp.169-180.
- (2009a): "Decrecimiento sostenible", <http://www.sinpermiso.info/>.
- (2009b): "Historia de la «Décroissance»", <http://www.decrecimiento.info/>.
- MEADOWS, D.H. I MEADOWS, D.L. (1971): *Los límites del crecimiento*. Mèxic: FCE.
- MOSANGINI, G. (2007): "Decrecimiento y cooperación internacional", <http://www.portal-dbts.org/>.
- NAREDO, J.M. (2011): "Reflexiones sobre el decrecimiento". *Viento Sur* 118. pp. 23-35.
- (2009): *Luces en el laberinto*. Los Libros de la Catarata: Madrid.
- NIETO, J. I RIECHMANN, J. (coords) (2003): *Sustentabilidad y globalización. Flujos monetarios, de energía y de materiales*. Germanía: Valencia.
- PUDDU, S. I LEIRA, O. (2007): "Entrevista a Serge Latouche: La modernidad ha traicionado su proyecto". *Culturas* 250, *La Vanguardia* 4. p.5.
- RIDOUX, N. (2009): *Menos es más*. Los Libros del Lince: Barcelona.
- SEMPERE, J. (2011): "Dilemas del decreixement", *Nous Horitzons* 202. pp. 30-37.
- (2009): *Mejor con menos*. Crítica: Barcelona.
- TAIBO, C. (2011): *El decrecimiento explicado con sencillez*. Los Libros de la Catarata: Madrid.
- (DIR.) (2010a): *Decrecimientos*. Los Libros de la Catarata: Madrid.
- (2010b): *Su crisis y la nuestra*. Los Libros de la Catarata: Madrid.
- (2009): *En defensa del decrecimiento*. Los Libros de la Catarata: Madrid.
- TORRES LÓPEZ, J. (2011): "Sobre el concepto de decrecimiento". www.juantorreslopez.com/.
- Webs: <http://demagazine.eu/>, <http://teoriadeldecrecimiento.jimdo.com/>